

KRÓNIKA.

A kormány bukása

úgy látszik, végre az illúziók sorából a realitások közé kerül: a politikai és egyéni bectelenség még Lukács Lászlót is felőrölte. Diadalmas idők ezek, a választójog nagyszerű kálváriájának igazolásai. Egy hitvány, de elszánt kondottiere, aki a miniszterelnöki székből akarta leszúrni azokat, akikkel együtt szándékozott kormányozni, a politikai gyilkosságok országutján végre a saját fertőjébe fulladt. Nem volt kellemes látvány az a véres és féktelen hajsza, amely ellene joggal és igazság szerint indult, de a személyi hajsza mögött egy egész ország minden elszántsága, élet után való törekvése, megtisztulásra és fejlődésre sóvárgása lihegett: a választójogért vívott becsületes küzdelemben hullott el az az alatos bravó, aki csak aknákat tudott elhelyezni, aki csak hazudni, csalni és elárulni szokott. Lukács László elesett és politikai tetemén át új emberek és újjászületett erők fogják a demokratikus Magyarország ügyét tisztességgel és őszinteséggel szolgálni.

Polónyi Géza

közönsége ma a keresztyénkatolikus valláserkölcsi alap fanatikusaiból áll, az *Alkotmány* című szegény kis napilap töredék köréből. Az ember elcsodálkozik. Micsoda nagy erő egyesítheti őket, mikor bizonyos, ha Alkotmányék valóban valláserkölcsek és valóban hívek elveikhez, utálni kénytelenek azt a jeles férfiút, aki igazán nem mint a vallás és erkölcs bajnoka távozott az igazságügyminiszteri székből! A valláserkölc és Polónyi Géza! Mi hozhatta ezeket össze? Talán a fizika örök törvénye az ellentétes erők vonzásáról.

Ez a Polónyi Géza megint megszólalt. Megint kimondotta,

hogy a zsidók így, a zsidók amúgy, a zsidók veszélyeztetik az országot és ledöntik a keresztyén társadalmat, tönkreteszik az erkölcsöket és — most még az ország ügyeinek a vezetését is magukhoz fogják ragadni Tisza választójoga értelmében. Kétségtelen, hogy ez a választójogi javaslat a tűzbe való tervezőivel együtt, de hogy éppen most, amikor arról van szó, hogy mindenkit egyesíteni kell a küzdelemben, ebbe a küzdő táborba a felekezeti türelmetlenség csóvját hajítani alkalmas volna, az ügy érdekében való volna, alig hisszük és nem hiszi maga a valláserkölcsei keresztyénkatolikus Alkotmány sem. A drága röpiratból éppen csak úgy találomra idézzük a következő példát a „gézaságok” közül: Polónyi szerint 1910-ben a magyar birodalmi *katonaság* 27% volt zsidó, később azt írja, hogy Horvátország *lakosságának* 0.8%, Magyarországnak pedig 5% zsidó. *Erre a katonaság arányszámából levonja a horvát lakosság arányszámát, a részből az egészet* és megállapítja, hogy a magyar zsidóság a katonaságnak csupán 1.9%-át szolgáltatta.

Ezek a Polónyi adatai és ilyen csalafinta az ő statisztikája. Ezen az alapon akarja a választói jogosultságot a sorhadkötelezettség lerovásától függővé tenni és ezen az alapon ront neki megint a zsidóságnak azért, mert a Tisza-féle választójog komisz és utolsó. Mi azonban, akik túl vagyunk már azokon a nehézségeken, melyek keresztyént és zsidót elválasztanak, őszinte csodálkozással kérjük, hát nem akadt még ember a hívők között, aki Polónyit megfenyítené?

A katolikus autonómia

tervezete, amely nyilvánvalólag a katolikus közvélemény leszereltetése céljából került ki a piacra, megint csak azt a retrográd és feudális szellemet gyakorolja, amelyet a Tisza és Lukács-cég (szerencsére már végvonaglásban) talál fel. Az iskolákat végleg kiszolgáltatni a papoknak és a klerikális szellemnek: a választójog reformjának úgynevezett előestéjén nagyon stílszerű ötlet. Szerencsére ez a kis zavaros ügy már senkinek sem árthat, még Lukácsnak, sőt Zichynek sem, legkevésbé pedig azoknak, akik ellen irányul. A szabadgondolat eszméje és a progresszív gondolatok feltartóztatlanul haladnak a maguk útján s a szabadgondolat autonóm uralmát semmiféle más autonómiával nem lehet kisajátítani.

Márciusi beszéd – Tíz év előtt.

Kedves elvtársaim!

Amikor itten, egy szegényes munkásegylet vendégszerető helyiségében összegyülekeztünk, hogy Marx halálának huszadik évfordulóját és Március 15-ét ünnepeljük – amit a szabadság születésnapjának neveznek minálunk, figyelmünk önkéntelenül is arra felé irányul, ahol holnap, ugyancsak a szabadság napjának ünneplésére, összegyülekeznek nekünk pályatársaink és teljes nyilvánosságban, az úgynevezett közvélemény rokonszenvétől kísérve, abszolválnak hatalmas programot. Mily különbség a két ünnep közt! Ott diákok százai, talán ezrei, itten egyenként veszszük számba egymást; ott ünnepélyes, hangos, zajos felvonulás, itt csendes, szerény, tanulóórához hasonló megemlékezés; ott az örömmek és büszkeségnek hangjai folynak a szónokok ajkáról, itt az ünnep a keserűség és a méltatlanság szavait váltja ki belőlünk; a míg az ottani ünnepélyről hírlapok hasábjain számolnak majd be országnak, világnak, mi óvatos csendben húzódunk meg s szigorúan megrostáljuk azokat is, akiket ez estére közibünk bocsátunk.

Mily különbség a diákság két részének ünnepében! De még nagyobb a különbség, ha a külsőségekről a belsőre fordítjuk figyelmünket s azt keressük, miért, milyen lelki indokokból s mi célra ünnepelnek azok s ünneplünk mi!?

S ha erről gondolkodunk, visszazáll lelkünk 1848-ba s magunk elé idézzük azokat a jeleneteket, amelyekből Március 15-ének nagysága összetevődik.

Megelevenedik előttünk a Fillinger-kávéház az Uri-utcában, amelyben gyűléseit, összejöveteleit tartotta az egyetemi ifjúságnak nyugtalan része. Ott látjuk közöttük naponként Petőfit, Jókait, Vasvári Pált, Bulyovszky Gyulát, Irinyi Józsefet és másokat, akik a nagy francia forradalom eszméit, a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség gondolatát hirdetik közöttük. Látjuk a reformbankett betiltása miatt forrongó ifjakat, akiket Jókai Mór nyílt ellenszegülésre izgat az egyetemi tanács tilalma ellen. Látjuk őket Március 15-e reggelén, amikor az ellenzék szerkesztette 12 pontot felolvassák előbb kávéházakban, majd a falakra kiszégezik, majd a néptömeg kíséretében sorra járvák a fakultásokat s az előadásokra összesereglett diákokat magukkal ragadják. Látjuk őket, amint lefoglalják Landerer és Heckenast hatvani-utcai nyomdáját és kinyomják az első cenzúramentes nyomtatványt, amelyet az eső és szél dacára lelkesen együttmaradó tömeg közt ezerszámra osztogatnak; s a fellelkesezett tömeg felrohan Budára s felnyílik Tánicsics Mihálynak, a státusfogyolynak, a népjogok bátor szószólójának börtöne! S megjelenik előttünk, mindenütt az első sorban, mindenütt egy fejfel társai felett, Petőfi Sándor alakja, bátor homloká-

¹ Az illusztris szerző ezt a nemes és tartalmas beszédet tíz év előtt tartotta a szocialista diákok előtt: a beszéd ma is dokumentum és e lap különös megtiszteltetésnek tekinti, hogy a szerző szíves engedelmével közreadhatja.

val, eltökélt arc kifejezésével, miként egy őskori próféta, ki miközben rabigába vert népét láncainak összetörésére ösztönzi, a halhatatlanság örökzöld borostyánját fonja homlokára!

S odaképzeljük magunkat – mert el nem megyünk – a diákság holnapi márciusi ünnepére s keressük közöttük és bennük a forradalom eszmeit, a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség gondolatait; keressük alapjogok védőit, a harc dalnokait, keressük azokat, akik – ha holnap új forradalom, törne ki – élére állnának a rabság láncait tördelő tömegnek. Ám hiába keressük! Menjetek közéjük, olvassátok fel nekik a 12 pontot. Hányan lesznek, kik kívánják a sajtó szabadságát s készek a szocialista lapok konfiskálásáért lefoglalni a Fried és Krakauer nyomdáját, hogy cenzuramentesen állítsák elő a Népszavát! Hányan lesznek, akik erőszakos felelősségre vonják a minisztereket, valahányszor a nép szabadságait megsértik! Hányan lesznek, akik a törvény előtti egyenlőséget alkalmaztatni akarják például azon jogviszonyokra is, amelyeket a földbirtokos és a földmivessmunkás közt éppen nem a jogegyenlőség szellemében az 1898. évi II. t.-c. – a rabszolgatörvény – szabályoz! Hányan lesznek, akik a közös teherviselésnek a mai viszonyokhoz alkalmazott formájáért, a fokozatos adóért úgy lelkesednek, hogy életet és vért áldoznának érte, mint 1848-ban tették elődeik! Hányan mennének rohamban Vácra, Szegedre, valahányszor szocialisták ülnek ott politikai státusfogyokként, miként ült 48-ban Táncsics Mihály! Hányan – – – de meddig kérdezzem hányan? Ti mindnyájan tudjátok, hogy a 12 pont követeléseit *tettel* nem váltaná be közöttük egy sem.

Haraggal, gyűlölettel fordulunk el tőlük! De mielőtt viselkedésükre az erkölcsi megítélés megfelelő kategóriáját alkalmaznánk, annak a férfinak az emléke, akiről előttem kedves barátom, L. R. elvtársam beszélt oly ékesszólóan, azt parancsolja, hogy az erkölcsöknek végső okára, alapjára visszamenjünk ez esetben is; és ha a 48-iki márciusi ifjak és az 1903-iki márciusi ifjú vének viselkedését összehasonlítjuk, ne ítéljünk és ne ítéljünk el, mielőtt náluk is cselekvésük igaz okait ki nem derítettük.

Marx tanított meg bennünket arra, hogy az emberek sem nem jók, sem nem rosszak, hanem nagyjában olyanok, amilyeneknek a kor uralkodó gazdasági és társadalmi rendje és ezen társadalmi rendben elfoglalt helyzetük szerint lenniök kell. Ha a márciusi ifjak lelkesedők, bátrak, önfeláldozók voltak, ennek megvolt a maga kimutatható reális oka s ha a mai ifjak bornírtak, gyávák és önzők, ennek is megvannak a maga reális okai.

Mi a különbség a diákság társadalmi helyzete közt 48-ban és ma?

Helyezkedjünk bele az akkori tanuló ifjúság helyzetébe: származása, törekvései, jövője körülményeibe.

Kétféle ember volt akkor Magyarországon. Nemes ember – „a szent korona tagja” – minden polgári és politikai jogokkal felruházva, akinek szavazata volt a megyegyűlésen, aki követet küldött az országgyűlésre, aki nem adózott, aki csak saját bírójának felelt, akié egyedül volt a föld, ipar és kereskedelem hiányában

a jólétnek és jogoknak egyetlen forrása. És egy másik ember, akinek jogai nem voltak, akiről róla-nélküle határoztak urai, elnyomói, aki viselte az ország minden terhét, akit földesura agyonhajszolt – a jobbágy.

És közöttük volt a városi polgárság csekély rétege, amely ipart, kereskedelmet űzhetett ugyan, de földet nem szerezhettek, amely együttvéve egy szavazattal bírt az országgyűlésen, amely adózott, de az adó hovatfordításáról ilyképp szintén nem határozott és amelyből kerültek ki – ha ugyan nem voltak éppen jobbágyok fiai – a honoratorok: az ügyvédeknek, orvosoknak, mérnököknek félig nemes, félig paraszt rendje.

A diákok pedig voltak a jövő honoratorok. Jogokra kisebbek a nemeseknél, akiknél műveltebbek, okosabbak voltak; tekintélyre gyakran egygyek a jobbágyokkal, akik közé tartozni természetesen nem szerettek; habarék nép, természetszerűleg elégedetlen s változást – akármilyent – óhajtó.

Nem voltak ők osztály a szó társadalomgazdasági értelmében, miként a nemesség vagy a jobbágyság. Ebből következik, hogy nem lehettek világfelforgató tömeg, miként volt a polgárság vagy a maga idejében a középnemesség. De ebből következik, hogy amikor Magyarországon reális gazdasági erők nyomása alatt gyökeres átalakulás volt készülóban, ők is ott voltak s fiatalságuknál, függeségüknél, nagyobb szellemi kvalitásaiknál fogva az elsők közt voltak, akik a változást megérezték és eszközölték.

Az új gazdasági és társadalmi rend, amely érvényesülésre tört, nekik minden jót, de semmi rosszat nem hozhatott. Innen a lelkesedés, a bátorság, az önfeláldozás!

De a 48-iki forradalom után – amelylyel Magyarországon is megteremtődött az, amit Hegel szerencsés szóval polgári társadalomnak nevezett el-gyökeresen megváltozott a helyzet. Az industrializmusból – amelynek igényeihez alkalmazták, bár csak csirájában volt meg, Magyarország jogi rendjét is – kapitalizmus lett, bárha minálunk inkább csak külsőleges formáiban és hatásaiban – ami még rosszabb. Az egyetemen ma nem a jövő honoratorok vannak, hanem a polgári társadalom egyenrangú tagjainak jövő egyenrangú, egyenlő jogú polgárai. És ezek a jövő egyenrangú polgárok már az egyetemen tudatában vannak annak, hogy ők az életben nem szabad polgárok lesznek, hanem a tőkének és a kapitalisztikus allűrökkel működő államnak szolgálai vagy urai.

Szolgálai vagy urai! De semmiesetre sem szabad emberek, hanem a társadalmi érdekhálózat szövevényeibe éppen úgy belebonyolult egyedek, amilyenek a többiek: a kis- és nagybirtokosok, a papok, a gyárosok, a kézművesek, a nagykereskedők, a szatócsok.

Az egyetem a polgári társadalomnak kisebbített képmásává lett, ugyanazon osztályokkal, csoportokkal és partokkal. Csupán a proletárságnak megfelelő csoport hiányzik vagy van fordított arányban a proletárok nagy tömegéhez.

Ott látjuk a jóllakottak nagy csoportját, a földbirtokosok, a gyárosok, a bankárok fiait, akiknek az egyetem hecceknek, fiatalos

jókedv kitombolásának színhelye, amely mellékesen kvalifikációi is ad a magas államhivatalokra. *Ezek* ragadják fel a Petőfik és Táncsicsok zászlaját!?

Ott látjuk a középosztály fiait, sokszor nyomorogva, sokszor elbukva, de szemük előtt a céllal: a családi és üzleti összekötetések vagy a jó kvalifikáció segítségével elérendő ügyvédi irodával, orvosi állással, tanári katedrával, amelyben engedelmes és szerény – de idővel talán meggazdagodó – szolgálai lesznek a tőkének és a tőke szolgálatában álló államnak. *Ezektől* várjuk, hogy a szabadság és egyenlőség harsogtatásával riasszák el maguktól jóbarátaikat, kompromittálják a jövőre magukat!?

És ott látjuk az egyetemi proletárok nagy tömegét a kisebb középosztályból, akik már az egyetemen elkeseredett harcot vívnak a létért, akiknek otthon előregedett anya vagy pártában maradt testvér lesi előrehaladásukat, hogy majdan a fiú, a testvér diplomája nekik is meghozza a jólétet, a nyugalmat. Csodálkozhatunk azon, hogy ezek a szegények azzá lesznek, amit strébernek nevezünk?

Ha ezeket látjuk, nem csodálkozunk rajta, hogy a magyar diák' ság két részben ünnepli Március 15-ét! Az egyik, a nagy tömeg, amely hangos szóval az ajkán, de hazugsággal a szívében holnap vonul az utcára; a másik, amely csendben, titokban, munkásegyletben húzódik meg.

De hát kik vagyunk mi, fogjátok kérdezni ti, elvtársaim! Hisz diákok vagyunk mi is és íme itt vagyunk és Marxról hallgatunk beszédet és a szabadságért lelkesedünk és – tudom – van köztetek akárhány, aki mondani szeretné: menjünk mi is az utcára, tüntessünk mi is meggyőződésünkkel, hívjuk ki mi is a hatalmasok haragját, legyünk bátrak, áldozzuk fel magunkat, amiként ezt a márciusi ifjak tették!

Ne tegyétek, mert nem tehetitek!

Hányan vagytok? Huszonöten, vagy talán ötvenen, jövőre talán százan. De mindig kevesek, elenyészően kevesek lesztek!

Mint osztály, mint tömeg nem tehetek semmit. Más osztály, más tömeg vette át a szerepet, hogy a történelem szekerét előre-tolja; és ezzel a tömeggel a ti pályatársaitok nagy része nem. küzd együtt, mert nem küzdhet.

A történelem folyását nem az érzelmek irányítják, hanem az osztályoknak nagy érdekei.

A ti lélektanotok nem a tömegeké, hanem a tömegelektan szabályai alól kivett véletlen egyeseké.

Kerestétek ti is, amikor az iskolából az egyetemre kiléptetek é» ezzel az életbe, a helyet, amely az élet küzdő pártjai között titeket megillet. A legtöbb diák keresi. És miként ti hallottatok, a legtöbb hall „a nagy harcról, amelyet az ipari munkások új osztálya vív egy fél évszázad óta; nem más osztály vagy faj vagy nemzet ellen, hanem a fennálló társadalmi rend ellen legmélyebb bensejében gyökerező bajaival. Látja őket az utcán: nem a felcsapó fanatizmus által pillanatra összeverődött tömeg, hanem egy szervezett, legvégső

tagjában is egy szellem uralma alatt álló sereg. Olvassa a mozgalom újságjait és röpiratait: nem idegen szólamok lapos parafrázisa, hanem éles, a dolgok mélyéig hatoló bírálat, amely a modern tudományon épül fel. Elmegy gyűléseikre: nem uraknak Bildungsprotzumentumja, sem a műveltek és az erősebbektől elnyomott reakciós osztály kultúrelenessége, hanem eleven törekvés tudásra, felvilágosodásra és magasabb szellemi műveltségre, mint a felszabadulás eszközeire.”

De míg a többiekben felülkerekedtek azok az érzelmek, amelyek származásuknál, nevelésüknél, jövő társadalmi helyzetüknél fogva természetesekek, ti bennetek, elenyésző kisebbségben, győztek azok a benyomások, amelyek becsületére válnak érzésteknek, áldozatkészségteteknek még akkor is, ha a legnagyobb résznél erős indítók voltak ugyanaz a szegénység, amely a proletárok millióinak harcára nyom sajátos bélyeget.

De lehet-e várni, hogy a diákság nagy tömegénél buzgó propagandával, a szocializmus tanainak lelkes, fáradhatatlan hirdetésével hatást érvünk el? Lehet-e remélni, hogy ha holnap ti is kivonultok az utcára és bátor kiáltással tesztek bizonyosságot meggyőződésétekről, hogy a példa ereje táborunkba csődít – ha most nem, jövőre, ha akkor sem, azután – új százakat és százakat a diákok közül? Mit keres az a sok száz diák a munkásoknál?

A műveltség és a felvilágosodás, a haladás és a kultúra közös érdekeiről beszél; de ez igen laza rokonság. Mint „szellemi munkás” és szellemileg kizsákmányolt szegődik a testi munkásokhoz és testileg kizsákmányoltakhoz; de a szocialista párt a *tettnek*, nem a szenvedésnek a közössége. Mit *tehet* a szocialista diák? Ha van rá képessége, lehet pártvezér, pártszerkesztő, pártüggyvéd, pártíró, párttanító; akkor szívesen látott *mindaddig*, amíg a fejlődő műveltség által lehetséges lesz, hogy a munkásosztály a szükséges szellemi erőket a maga kebeléből szerezze.

De nem minden szocialista diák teheti ezt.

Nem mindenik diáknak, aki szocialistának érzi magát, van meg ezekre a funkciókra a *tehetsége*; nem mindenik számára van meg a külső, anyagi *lehetőség*; s amit első helyen kellett volna említenem: *annyian* vannak a diákok, oly nagy számban, hogy lehetetlen, hogy valamennyi számára találtassák funkció a munkásmozgalomban.

Így hát a szocialista diáknak – hacsak az előbb említett feladatok teljesítésére különösen nem alkalmas – folytonosan szem előtt kell tartania, hogy szocialista diák kora után belép az igazi nagy életbe, ahol *nem lehet* szocialista.

Mert a szocializmus *nem az érzelmek*, hanem a szükségszerűségek és társadalmi érdekek csomósulása egy közös eszmében!

Nem jelenti ez azt, hogy most menjetek haza és dobjátok ki az ablakon szocialista könyveiteket és holnap szegődjétek oda a hazafias tüntetők táborához.

Sőt inkább azt jelenti, hogy erősebb lelkesedéssel, kézzelfoghatóbb buzgalommal keressétek a szocializmus problémáit és segítsétek – addig, ameddig módotokban áll – a munkásság osztályharcát.

Ki van tűzve a feladat, amely parancsolja, hogy nem demonstrációval, nem hangos szóval bizonyítsuk meggyőződésünket, hanem a legodaadóbb elmélyedéssel a szocializmus kérdéseibe: mert ha van közöttünk olyan, aki későbbre is hivatva van a munkásosztály harcában résztvenni, azt csak mint a mozgalomnak szellemi segéde teheti. Ehhez pedig tudás kell; tudás és tudáson alapuló rendíthetlen meggyőződés, lankadatlan áldozatkészség.

És ha vannak közöttünk olyanok, akik – ha lerázták magukról az egyetem porát – nem lehetnek aktív küzdőtársai a szocialista munkásságnak, azoknak diákkorukban szerzett benyomásai, ismereteik, emlékeik kincsesbánya lesznek, amelyből magasabb, általánosabb, európaibb élet és gondolkodás fegyvereit veszik egész életükre.

És előttem lebeg a jövő szocialista diák képe: tanul, fárad, dolgozik a munkásokkal, a munkások közt! Legjobb az egyetemen és legjobb az életben! Ha tehetségei arra valók és van számára hely, eldob karriert, el összeköttetéseket, széttép családi kötelékeket és belép a küzdők táborába. Ha pedig nincs számára hely – hiszen kevesen kellenek, de ezek *kellenek* –, kilép a polgári életbe, lesz becsületes ember, aki végig rokonszenvvel kíséri a munkásság küzdelmét, segíti ahol módjában van, abban a tudatban, hogy szellemi törekvéseit, az általánosságra irányuló eszméit csak egy gyökeresen átalakított társadalomban valósíthatja meg, amelyben nincsenek osztályok, nincs elnyomó tőkeuralom, de amelyet csak a munkásosztály tömege teremthet meg.

Hogy ez így legyen, erre buzdítson mindnyájunkat a 48-as márciusi ifjak szép emléke!

Szabó Ervin.

A szabadgondolat társadalmi szerepe.

I. Fejlődik a társadalom vagy az emberek esze vezeti? Ez minden a társadalmi kérdéssel foglalkozó legnagyobb kérdőjelű gondolat tárgya. Tehetetlen sejtek, vagy önálló akaratú motorok vagyunk-e? Cselekvésünk önkéntelen vagy céljaink által meghatározott? Van-e jelentősége az ember eszének és akaratának s ha van, mekkora? Független-e az emberi ész a társadalom fejlődésének törvényeitől?

Mindezek a kérdések elsősorban a szabadgondolkozót kell, hogy érdekeljék, mert a szabadgondolat az ész uralma. Hogy mi a helyes, azt a szabadgondolkozónak az ész mondja meg. Hogy melyik a helyes társadalmi berendezés, azt a szabadgondolkozó a hagyomány és szokástól, uralmi viszonyok és szellemi tehetetlenségtől, érzelem és hittől függetlenül egyedül eszével és eszéből oldja meg. A szabadgondolat szemben áll minden felfogással, mely véleményeket, mert régiek, helyeseknek tart. Szemben áll azokkal a nézetekkel, melyek nem bizonyított tényeken épülnek.

A szabadgondolat a társadalom minden terén érvényesül. Nem a hitélet a fő területe, hanem minden téren egyformán érvényesül. Előbb kritika, azután új alkotások tervei által nyilvánul. A jó, a

helyes, az igazságos társadalmi berendezés elveit rakja le és jól-lehet eszméi nagy része ellen senki sem hoz fel egyetlen cáfoló érvet, a fejlődés mégis lassú, a maga szokott tempójában haladó. Miért? Mert az emberek tömegeit megszokott kerékvágásukból kimozdítani nem lehet. Az emberek szelleme s még inkább akarata tehetetlen. Tehetetlen tehát cselekvése is.

Ha megint ennek okát keressük, úgy azt abban találhatjuk, hogy az ember a megismerthez vonzódik, ez kedves előtte, vagy ha nem is az, még rossz sorsát sem szívesen cseréli fel a bizonytalansággal, illetve az ismeretlennel. Aki valamit nem ismer, attól idegenkedik. Ennek az östermészeti vonásnak kitörlése a szabadgondolkodás egyik célja.

Az emberi társadalomnak ugyanis nemcsak az ész, hanem az érzelem is tényezője. Az érzelem sokszor látszólag az ész útjába áll és nem engedi teljes uralmát. Az érzelmek azonban végeredményben szintén az észről függenek. Az emberi társadalom alapja a termelés berendezése. A gazdaság új viszonyokat teremt, melyek sokak megélhetését biztosítják: az így biztosítottak érzelmileg az új viszonyokhoz kötődnek. Az új és jobb viszonyok újabb, még jobbak vágyát támasztják s így az ész munkája megint csak előtérbe lép. Csak az a kérdés, hogy miképpen tudja ezt a szabadgondolkodó irány a maga hasznára fordítani és erről az emberiséget felvilágosítani.

II. Nem könnyű feladat ez azért, mert az érzelmek e függése az ész függőségét is valószínűvé teszi. Nem könnyű azért, mert a gazdaságon épülő fejlődés szükségszerűnek és ettől függetlennek látszik. Bizonyos ugyan az, hogy az emberi észnek gondolateredményeit a társadalmi eszmék szempontjából a mindenkori termelési viszonyok befolyásolják, de bizonyos az is, hogy a termelési eszközök és tökéletesítésük az emberiség és a termeléssel foglalkozók együttműködésének eredménye. A gazdaságon kívül megérelődött merész és szabad gondolat megtermékenyítője a termelés módjára vonatkozó új gondolatnak és ezzel a fejlődés megindítója.

A kérdések összefüggésével, nevezetesen azzal, hogy a termelés tökéletesítése nem egyedül a feltaláló érdeme, nem kell itt foglalkozni. De kérdés, vajjon a szabadgondolkodás és a marxizmus nem állanak-e ellentétben egymással? A szükségszerűség és az akarattól függőség ellentéteknek látszanak és áthidalásuk szemfényvesztésnek, pedig Marx tanai is a szabadgondolkodásra vannak építve.

Marx azáltal, hogy a technikai termelési eszközöket gazdasági és társadalmi alapként fogadta el, rendszerének alapjává az ész, a gondolkodást tette. Véleménye szerint a gazdasági és társadalmi vonatkozásoknak az emberen kell épülniök, illetve az ő általa kitalált rendszeren. Csakhogy Marx szerint az ember a gazdasági és társadalmi rendet nem közvetlenül hozza létre, mert csak a technikai csontszerkezetet teremti meg, amelyre kérérlhetetlen szükségszerűséggel helyezkednek aztán el a gazdasági és társadalmi viszonyok. És bár tévedés szerinte azt hinni, hogy a technikai találmányok az emberi akaratszabadságnak eredményei, mégis Marx azzal, hogy a termelés technikai rendszerének alapjává az ész

tette, a szabadgondolkozást fogadta el a gazdasági rendszer alapjául. III. Ezzel azonban Marx nem tette az észet közvetlen alappá, mint ahogy ezt az emberi mindenhatóság hívei és ezek közt a szindikalisták teszik. Ezek szerint az emberiség képes arra, hogy a termelési viszonyoktól függetlenül, saját akarata szerint alakítsa sorsát. Ha a múltat nézzük, akkor azt látjuk, hogy ez az állítás nem állhat meg, mert hiszen a nagy tömegek, jóllehet ismerték elnyomatásukat s tudták ennek megszüntetési módját is, még sem tudták azt megszüntetni. Ehelyett az emberiség lassan, lépésről-lépésre haladt csupán. S azt látjuk, hogy az emberiség e fejlődése törvényszerű s hogy a fejlődést emberi akaratok s tettek láthatólag nem befolyásolták. De bizonyos, hogy viszont egészen hatástalanok sem maradtak, mert a múltban is felrázták s most is felrázzák az emberek egy részét a cselekvésre.

Tévedés a szindikalizmus részéről, hogy abból az egyetlen körülményből, mert az emberek nagyobb része látja a társadalmi ferdeségeket, arra következtet, mintha az emberi társadalom megváltoztatásához éppen csak a helyes felismerése szükséges és sem intézmények, sem az emberek gondolkozásbeli átalakulása nem. Éppen ezen az utóbbi téren van a legfőbb teendője a szabadgondolkodóknak. Feli kell deríteni a fejlődés lehetőségeit, meg kell világítani, hogy a tökéletesedés útja végtelen. Szükségszerű volt, ami megtörtént, de szükségszerű a múlttal való szakítás is, mert a múlt termelési rendje helyébe új termelési rend lépett. Ezzel a társadalmi fejlődés alapjai átalakultak, új gondolatok és érzelmek fakadtak s folyton még újabb gondolatok fognak születni, melyek új forrásokból fakadva újak, szabadok lesznek. Az emberi észnek tehát új lehetőségek nyílnak az emberi boldogság útjának kutatására.

IV. A szabadgondolat azonban élesen elhatárolandó a voluntarizmustól, mely a társadalom fejlődésének tényezői közt az emberi akaratot önmagában ható tényezőként fogadja el. Ez irány közel rokon a szindikalizmussal. Amilyen kevésbé állanak azonban ennek a feltevései, épp oly kevésbé állanak a voluntarizmus feltevései. Az emberi társadalom nem egységes gép, melynek kormányrúdját egy vagy más irányba fordítva, az egész társadalom arra halad, hanem ellenkezőleg: az emberi társadalom külön s önálló gondolkozású emberek tömege, akiknek sem gondolkozását, sem akaratát irányítani nem tudhatjuk. De ha netalán egységessé lehetne is tenni akaratukat, nem lehetne magát a társadalom gazdasági alapját és berendezését is megváltoztatni. Enélkül pedig meddő az egyszerre, való átalakítás terve.

Marad-e ennek dacára szerepe a szabadgondolkozásnak a társadalomban? Marad, mert a társadalom egységes átalakítását kell előkészíteni és ez irányban hatni, ennek legelső lépése pedig az emberek gondolatvilágát előkészíteni az új világ számára. Amennyiben az emberek gondolkozása ez irányban elő van készítve, úgy ez új irányú gondolkozás kényszeríteni fogja őket új irányú tettekre is: a tettek új termelési módokat, új jogrendszereket, új társadalmi rendet hoznak.

Ágoston Péter.

Önkormányzat és proporciónális választójog.

A törvényhozó testületeknek a többségi rendszer alapján **való** választásából származott súlyos visszasságok adták meg az első impulzusokat a proporciónális választójog gyakorlati megvalósítására, melyet elsősorban a parlamenti reform szolgálatába igyekeztek állítani. Minthogy azonban az önkormányzat egész életműködése a modern államokban az összes társadalmi rétegekre nagy fontosságú funkciókból áll, ami az összes rétegeknek és érdekeiknek szóhoz jutását az önkormányzati testületekben épp úgy szükségessé teszi, mint a törvényhozói testületekben, természetes dolog, hogy az önkormányzati testületek összeállításában a többségi rendszer visszasságai éppen olyan, vagy talán még nagyobb mértékben mutatkoznak, mint a törvényhozó testületekben. Ha a modern nagyvárosok képviselőtestületeit, azok tagjainak számát és a nagyvárosok óriási bürokratikus mechanizmusát és százmilliós költségvetéseit tekintjük s elének varázsoljuk a nagyvárosok életének azt a megnyilvánulását, amit modern kommunális szociálpolitikának szoktunk nevezni, akkor nem szorul bővebb magyarázatra az, hogy az önkormányzati testületekre ma már szinte a lét vagy nemlét kérdése az, hogy azok a proporciónális választások alapján állíttassanak össze. Hogy az önkormányzati testületek tanácskozáisaiban az úgynevezett „politikának” nincs helye s hogy a proporciónális választójog az önkormányzati testületek termeit a politizálás színhelyeivé fogja átalakítani, ezt csak vagy az élettől elzárkózó, doktrinárnek látszani akaró korlátoltság, vagy az álszenteskedő hipokrizis állíthatja. A városok és községek tanácskozótermei a „politikától” régtől fogva hangosak. A különböző világfelfogások és különböző osztályhoz való tartozások és ehhez képest az osztályérdekek különbözősége a városi és községi élet pártokra való szakadozottságának eleven lüktető képét tüntetik fel ma is mindenütt. Ott pedig, ahol a munkásság még számúzve van a városi alkotmány sáncaiból, az uralkodó rétegeknek politikai jelszavak, vallási és érdekkülönbözőségek szerinti pártcsoportosulásaira akadunk. Magyarországon például csak a közjogi szempontok szerint alakult pártok neveit kell felemlíteni, vagy a városok vallásügyi kiadásainak kérdését kell felvetni s a törvényhatóságok és községek közgyűlési termeinek politikai színezettsége tárul azonnal szemünk elé. Ha pedig az önkormányzati testületek életében a lakosság pártokba csoportosulva vesz részt, akkor az önkormányzati testületekre nézve az életképességnek éppen olyan feltétele s a demokráciának éppen olyan követelménye a proporcionalitás érvényesülése, mint a törvényhozó testületekre nézve. Sőt itt még nagyobb fontossággal bír. Különösen sokmilliós költségvetéssel és nagy hivatali apparátussal dolgozó, modern nagyvárosokban, ahol egy pártnak a többségi rendszer mellett lehetséges egyeduralma végzetes veszedelmek lehetőségét rejti magában. „Nirgends kann dass Klinkenwesen, die Gevatterwirtschaft, die Korruption üppigere Blüfen treiben, als in unkontrollierten, einheitlich zusammengesetzten

Gemeindevertretungen” – mondja Cahn.¹ A klikkuralomnak, a kerületi törzsfőnökök tyrannizmusának biztos garanciát nyújtó ellenmérge – a proporcionális választójog.

Az önkormányzati képviselőtestületeknek proporcionális választás alapján való összeállítása mellett egy másik nagy fontosságú szempont is szól: a községi, a városi, a municipális adminisztráció zavartalan folytonosságának biztosítása. A modern város és község funkcióinak kezdeményezése, megértése, a feladatok végrehajtása és annak ellenőrzése a községi és városi képviselőket nagy feladatok elé állítja, úgy hogy bátran elmondhatjuk, hogy korunkban az autonómiának csak hivatásuk magaslatán álló, kellő szakértelemmel rendelkező városi képviselők adhatnak eleven tartalmat. A modern városi adminisztrációban való részvétel nagy tudást, évekre terjedő gyakorlati tapasztalatokat a város ügyeibe való alapos elmélyedést tesz szükségessé. A többségi választási rendszer mellett néhány szavazatnyi eltolódás, egy párt teljes bukását vonhatja maga után s megtörténhetik, hogy a képviselőtestület egészben vagy túlnyomó részben olyanokból fog állani, akikre nézve a városi adminisztráció „terra incognita”. A proporcionális választások rendszere mellett ilyen eredmények teljesen ki vannak zárva s éppen a városi adminisztráció zavartalan folytonosságának szempontja az, melynek kedvéért számosan, így különösen Humphreys², az önkormányzati választások rendszerét a proporcionális elvére kívánják felépíteni.

A községi képviselőtestület eredményes munkássága csak akkor remélhető, ha ott a városi társadalom összes rétegei hozzáértő képviselőjük útján szóhoz juthatnak. Ide azonban egyedül a proporcionális útja vezet el. Az a tudat, hogy a képviselőtestületben az összes pártok számerejük valóságos arányában vannak képviselve, az elnyomottság keserűségének érzetét enyhítve – az érdekellentétek feszültségét a kölcsönös megértés harmonikus útjaira vezérelheti. (Cahn: i. m. 176.)

A proporcionális választójognak a községi élet saját szempontjain kívül egyéb jelentősége is van, mert ezen alkalmazási körben a proporcionális választójog gyakorlati keresztülvihetőségének bizonyosságául szolgálhat s így az arányosság propagandájának utolsó és legerősebb fegyverévé és általános érvényesülésének úttörőjévé válhatik. Georg Meyer, akinek sok aggálya van az arányos választójoggal szemben, azt nagyobb, sok képviselőt választó kerületekben csak nagy nehézségek árán tartja keresztülvihetőnek és kívánatosnak tartja.³ Georg Meyer aggályait a gyakorlati tapasztalatok már megcáfolták, úgy hogy ma már kétségtelen, hogy a proporcionális választójog keresztülvihetőségének a legszélesebb területi alapon és még oly nagyszámú képviselők választása esetén sincs akadálya. Azok a szempontok, amelyeket Meyer a proporcionális választójognak a községi választásokra való alkalmaz-

¹ Das Verhältnisswahleystem. Berlin, 1909, 174.

² Proportional-Representation. London 1912; 58–61.

³ Das parlamentarische Wahlrecht; 652.

hatósága mellett felhoz, a törvényhozási választásokra is megállanak. Meyer pro és contra érvelése végeredményben különben is a proporcionális választójognak a törvényhozási választásokra való alkalmazhatósága mellett szól.

De Meyer gondolatmenetéből is kiolvasható az a szempont, hogy a proporcionális választójog sorsát annak a községi választásokon való kipróbálása döntse el. Meyer állásfoglalásánál a községi választások kisebb méretűsége alig játszhatott szerepet, mert az arányos rendszerű választásokat a milliós lakosságú városokra is keresztülvihetőnek tartja. És tényleg a községi élet kisebbmértűsége nem is játszhatik itt szerepet, mert nagyvárosok, amelyek úgy lakosaik, mint képviselőtestületi tagjaik számára nézve kisebb államokkal egyenrangúak, sőt fölöttük is állanak. És mégis gyakran hallható az az óhaj, hogy az arányos választójog előbb a községekben verjen gyökeret s ott állja ki előbb a gyakorlati alkalmazhatóság tűzpróbáját.⁴ Ez a gondolat vezette a belga törvényhozást, amikor előbb a községi választásokra majd az ott szerzett tapasztalatok hatása alatt a törvényhozási választásokra is behozta a proporcionális választójogot. Az angol „Royal Commission on Electoral Systems” is 1910-ben a proporcionális választásoknak a municipals választásokon való kipróbálása mellett foglalt állást s az angol felsőház egy bizottsága 1908-ban a Lord Courteney of Penwith által benyújtott „Municipal Representation Bill”-t, mely a municipális választásoknak a proporcionalitás elve alapján való részletes szabályozását tartalmazza, el is fogadta.⁵

A proporcionális választójog igazságosságához és gyakorlati alkalmazhatóságához ma már kétség nem férközhetik. A demokráciának, az igazságoságnak minden igaz barátja kell, hogy annak megvalósítását hazánkban a törvényhozási választásokra is akarja. Most, amikor a választójog demokratikus továbbfejlesztéseért kell még kemény harcot vívni, korainak és időszerűtlennek látszik ilyen követelések hangoztatása. De a magyarországi reformok kálváriája arra tanít meg bennünket, hogy itt az igazságos eszmék propagandáját nem lehet elég korán megkezdeni. S ha a demokratikus választójog Magyarországon valóság lesz, előre látható, hogy hosszabb idő fog eltelni, míg a proporcionális választójognak a törvényhozási választásokra való megvalósítása a politikai aktualitások sorába fog emelkedni. De vannak egyéb területek[^] is, amelyeknek a proporcionalitás eszméivel való megtermékenyítését követelni kell. A községi és municipális választójognak a proporcionalitás elvén felépülő reformja az, amely a legközelebbi jövőnek első helyen álló feladatai közé kell, hogy tartozzék. *Ami különösen Budapest községi választójogát illeti, már most a leghathatósabb propagandát kell kifejteni a proporcionalitás megoalósítása érdekében, mert itten már: periculum est in mora. A demokratikus új Budapest minden igaz hívének össze kell fogni s messzehallhatóan hangoztatni,*

¹ Klöti

² Humphreys: i. m. 124.

hogy az új főorvosi törvény épületének a proporcionalitás alapzatán kell felépülnie. S ha az új Budapest községi életében valósággá lesz a proporcionalis választójog, innen, Magyarország szívéből fog kiindulni a demokrácia vérkeringésének az az egészséges folyamata, mely a legutolsó kis faluba is elviszi a demokrácia vereségeit s a demokráciának ebből az egészséges vérkeringéséből fog megszületni az új Magyarországnak új és erős népképviselője. Rédei József.

A nőmozgalom és a munkásnők.

I.

A XVIII. század végén egy nagy faktor lépett a társadalmi küzdelmek színterére: a női bér munka. 1788-ban Anglia a nyomda- és szövőiparban már 59 000 nőt foglalkoztatott. A gyárüzem fölöslegessé tette a nőnek addig a családban végzett munkáját, a nyers-termények feldolgozását, szövést, fonást, fehéritést, gyertyamártást, szappanfőzést, harisnyakötést, nemsokára a varrást és lassanként az összes kézzel végezhető házi munkát. A gyárak pedig, amelyek a gépek által könnyen nélkülözték a jól képzett, intelligens munkást, szívesen vették a tóduló és olcsón kínálkozó női munkaerőt. A kapitalizmus fejlődése és terjedése csak növelte a női proletariátust, minthogy ez olyan termelési rendszer, melyben minden gazdasági ténykedés legfőbb célja a nyereség s ezáltal a tőke növelése. Sok munkás alkalmazásával olcsó bérek mellett nagyban termelnek és az árut minél drágábban értékesítik: ebből következik, hogy a női munkaerőt a kapitalisztikus termelési mód szívesen kihasználja.

A férfiak rossz munkabére, melyből a család nem tudott megélni, az asszonyt is bér munkára kényszerítette. Csakhogy előképzettség, szervezkedés nélkül és csekély igények mellett a nőmunkás még mint árnyomó is szerepelt és kétségbeesetté tette a munkásosztály ügyis rossz helyzetét. A tanulatlan, szervezetlen asszonytömeg nemcsak konkurrencia volt, hanem gyakran szerepelt a sztrájkteréseknél és mégis mindig nagyobb tömeg tódult a gyár felé: éppen mert olcsó volt, fogadták szívesen. Ez a jelenség magával hozta a gazdasági nyomorral együtt a családi élet nagyfokú elzüllesztését, emelte az elhagyott, gondozatlan gyermekek számát és ezzel előkészítette a proletariátusnak a kriminalitásában és a betegségi statisztikájában való nagyfokú szereplését.

Magyarországon az 1900. népszámlálás adatai szerint kereső férfi 6,162.298, kereső nő 2,668.697; az összes kereső népesség 30.2%, az összes nők 27,5% 1907-ben a gyári munkások (férfi 231.045, nő 67.215) 23.9%-a nő. A budapesti ipari munkások 17%-a nő.

Németországban 1907-ben 31.25 millió nő közül 9.49 kereső, tehát az összes nők 30.37%-a. Ausztriában a nők 49.1%-a kereső. 1900-ban kor szerint Magyarországon kereső nő:

7-14 éves-----	209.131
15-19 „-----	560.255
20-39 „-----	987.401

40-59 éves -----	654.530
60 „ -----	257.128

A kereső nők száma az utóbbi évtizedekben megnövekedett, még pedig főleg az ipar, közlekedés és szabad foglalkozásokban.

	1890-ben	1900-ban	Növ. %-ban
Östermelés --- --- --- --- ---	1,471.361	1,821.339	23·8
Bánya --- --- --- --- ---	749	1.098	39·9
Ipar --- --- --- --- ---	134.176	193.924	44·6
Kereskedelem, hitel --- --- --- ---	38.123	42.220	10·7
Közlekedés --- --- --- --- ---	3.094	6.174	99·5
Szabad foglalkozás --- --- --- ---	24.631	36.929	49·9
Nyugdíj és tőkés --- --- --- ---	83.916	83.462	— 0·5
Napszámos --- --- --- --- ---	152.711	108.655	— 40·5
Egyéb --- --- --- --- ---	12.419	24.374	96·3

Családi állapot szerint 1900-ban a kereső nők közül:

	Kereső nő	Hajadon	Házás	Özv., elvált
Östermelés --- --- ---	1,821.339	574.847	953.274	317.305
ebből (Mezőgazdaság) (1,819.707)	(1,819.707)	(574.121)	(952.516)	(317.129)
Bánya és kohászat ---	1.048	702	145	208
Ipar: önálló --- --- ---	78.388	31.588	20.415	28.821
tisztviselő --- ---	2.384	2.100	157	133
segédszem. ---	113.404	79.468	28.188	7.803
Kereskedelem, hitel ---	41.980	14.019	14.460	14.133
Közlekedés --- --- ---	6.162	3.450	1.372	226
Napszámos --- --- ---	108.655	33.337	43.488	35.894
Cseléd --- --- --- ---	350.572	309.211	15.116	26.315
Összes kereső nők ---	2,668.697	1,087.877	1,099.118	518.232

Ippal foglalkozik 194.176 nő, még pedig:

Ruházati ipar --- --- ---	51.982	Gépipar --- --- ---	1.105
Fonó- és szövőipar ---	9.789	Nyomdaipar --- --- ---	2.190
Élelmiszeripar --- --- ---	25.947	Vegyipar --- --- ---	1.806
Tisztaságipar --- --- ---	26.944	Bőripar --- --- ---	1.275
Vas- és fémipar --- --- ---	2.227	Házi- és népipar ---	14.327
Üveg- és porcellánipar	5.633	Építőipar --- --- ---	3.253
Papíripar --- --- --- ---	2.493	Műipar --- --- --- ---	215
Fa- és csontipar --- ---	2.933	Vendéglő, fürdő --- ---	41.500

A kereső nők számának 68%-át nálunk a mezőgazdasági munkásnő teszi, akiknek legnagyobb része az östermelők családtagja. Ezek közül a fele házas, míg a többi kereső nők (a napszámosokat kivéve) nagyobb része hajadon vagy özvegy és elvált.

Az iparban foglalkozó nők száma a szövőiparban felülmúlja, a ruházati, papír, könyvkötőiparban megközelíti a férfiak számát. Általában a házi foglalkozásokhoz közelálló iparágak azok, melyekben a nők nagy számmal vannak, mert ezek tanulatlan munkásokat is tudnak alkalmazni. Mellékfoglalkozása aránylag kevés nőnek van, mert majdnem mind végeznek főfoglalkozásukon kívül házi munkát

Különösen megnövekedett a férjes asszonyok kereső munkája. Mig a polgári osztály dolgozó női közül a legnagyobb rész leány, addig a munkásosztály leányai, asszonyai egyaránt dolgoznak. Nem elég, hogy az asszony kénytelen lakását és kiskorú gyermekeit felügyelet nélkül hagyni, a gyári üzem sok bajt és szerencsétlenséget hozhat rá nézve. A beteg munkásnő több, mint a férfi. Különösen gyakoriak a munkásnők között: reumatizmus, vérszegénység, bronchiakatharrus, emésztőszervek bántalmai, bőrbetegségek, a speciális női bajokon kívül.

Az északamerikai Egyesült Államok egyik halálozási százalékszatisztikája szerint a halálokok ipari munkásoknál:

Életkor	Tífusz %	Tuber- kulózis %	Rák %	Paralízis és guta %	Szivbaj %	Tüdő- gyulladás %	Baleset %	
25—34	4·7	30·8	1·5	1·1	4·8	7·0	21·9	Férfiak
35—44	2·5	25·0	3·6	2·6	7·2	9·1	16·7	
45—54	1·4	15·6	6·6	5·7	10·7	9·0	11·0	
55—64	0·6	8·2	9·6	10·1	15·0	8·0	6·3	
25—34	2·4	40·8	2·9	1·2	7·6	5·1	2·8	Nők
35—44	1·1	26·3	11·4	3·2	12·3	5·5	2·6	
45—54	0·3	12·3	20·3	7·0	12·3	7·7	3·2	
55—64	0·4	9·3	18·8	11·3	16·5	10·4	3·0	

A nők ipari mérgezései a jövő generációra is kihatnak. A nehéz munkát végező asszonyoknál igen gyakori az abortus és a halvaszületett gyermek, az újszülöttek egynegyedrésze pusztul el egyéves kora előtt. Az otthonmaradt, felnövő gyermekek neveléséről csak az utca gondoskodik, úgy hogy a becsületes munkásember gyermekéből kiskorában züllött egyén lesz. A rossz megélhetési viszonyok következtében a proletárasszony agyondolgozza magát, testileg, lelkileg degenerálódik.

Ha otthon munkát vállal, az még nagyobb nyomort jelent. A sablonos, könnyen végezhető munkát a kínálkozó, tömeges munkakerő következtében rosszul fizetik; az akkordmunka miatt a munkaidő a lehetőség határáig vagy azontúl is a késő éjszakába húzódik; a gyermekek a legkisebb kortól kezdve mind segédkeznek; a rossz levegőjű, rossz világítású munkásotthonok még rendetlenebbek, piszkosabbak lesznek és az otthonmunkát nem ellenőrzi, nem szabályozza senki.

Egyed Kovács Lászlóné.

Figyelmeztetés.

Tisztelettel kérjük azokat az olvasóinkat, akiknek előfizetése január elsején lejárt, hogy előfizetési díjaikat a szétküldött befizetési lapok felhasználásával mielőbb küldjék be. Minden fillér, amivel kevesebbet kell költenünk adminisztratív kiadásra, mozgalmunk anyagi erejét gyarapítja. Budapesti előfizetőink készítsenek ki 2 koronát a pénzbeszedő részére, Vidéki előfizetőink pedig szíveskedjenek azt haladéktalanul postára adni.

A kiadóhivatal

A művészetek társadalmi értéke.¹

1. §. A primitív ember – Spencer szerint – egészen emóciók nélkül való volt. Két szükséglete van: a táplálkozás és a nemi szükséglet. (Az idő viszontagságai ellen való védekezés másodrendű.) Önfentartási szükséglete érdekében csak annyit dolgozik, amennyit éppen kell. Munkája kényszermunka, szükségmunka, nem pedig megtakarító, javakat szaporító tevékenység.

Nincsenek általános fogalmai, mert ehhez szüksége volna helyes speciális képzetekre; megállapítani azt, hogy mi természetes és mi nem, okozati összefüggéseket felismerni a primitív ember nem képes. Nem érzi szükségét a spekulációnak és kutatásnak, hiányos képzelődő képességével jelenségek magyarázatán nem elmélkedik. Képzetei primitívek, tárgyakhoz kötöttek.

Mach szerint a világról való képzeteket és fogalmakat nem a tiszta és teljes megismerés, mint öncél, hanem – és ez esetben ezen van a hangsúly – az életviszonyokhoz való alkalmazkodás irányítja. A primitív gondolkozást legelsősorban az őt környező állandó, ismétlődő *jelenségek* irányítják. A felhők, eső, nap, csillagok, hold, szél, délibáb, villám, menydörgés stb., melyek ritmikus egymásutánban támadnak és tűnnek, az első kérdést és kételyt támasztják: honnan jön és hová indul? A kérdésekre csak helytelen magyarázatokkal tud felelni. Legegyszerűbb valami láthatatlan erőt feltételeznie és mindazt, ami neki nem érzékelhető, érzékelhető tulajdonságokkal felruházni. A fogalmak kialakítására különösen a kedvezőtlen jelenségek hatnak fejlesztően, azok, melyek félelmet és veszélyt hoznak.²

2. §. Ezek az érzékletek és eként kialakult fogalmak azonban a tudati lét által feltételezettek. Nem térhetünk ki azonban az egyén *tudattalan* lelki életének a vizsgálata elől, mely *elsősorban* reagál a jelenségekre és mely az egyéni ösztönök elelevátorja s a tudati élet determinánsa.

Ha az alapvető ösztönt vizsgáljuk az élőlényekben, ez a fajfentartás és önfentartás ösztöne. Az egyed az elérhető legkedvezőbb állapotok elérésére törekszik, mert nyilván ez legkedvezőbb ön- és fajfentartására, másszóval a *boldogságra*. Kerül tehát már ösztönösen mindent, ami kellemetlen, fájdalmas lehet, ami boldog nyugalmában gátolhatja. Ellenben a létért való küzdelemben megtanulja az alkalmazkodást, az élet realitásával való megalkuvást.

¹ Az itt meginduló fejtegetések némiképp szűkszavúak, sőt vázlatosak s kétségtelen, hogy vaskos kötetű dagadhatna az az anyag, mely bennük – felhalmozódva rejtőzik. E sorok írója mélyen érzi ezt és, ha netán az olvasónak felötlene, elnézést kér. Helyszűke miatt kénytelenek vagyunk számos forrásmű idézéséről is lemondani.

² Spencertől eltérően azokat a jelenségeket, melyek napi munkája köré esnek s melyek megélhetésében elősegítik, nem tartjuk fogalomalkítóknak, képzetkeltőknak. Ez már magasabb szellemi fejlettség esetén feltételezhető. A primitív fogalmak kialakítására hatnak szerintünk 1. ijedséget, 2. csodálkozást, 3. félelmet, 4. fájdalmat okozó jelenségek. — Utólag hasonló fejtegetésekre bukkantam Lippert művében: „Das Tagtägliche hat ihr Denken nicht angeregt.” (Kulturgeschichte der Menschheit. Stuttgart, 1886. I. 5.)

E két határpont között mozog az emberi lét. A boldogságra való törekvés *vágyak* szakadatlan sorából fog állni, melyeket az *élmények* meghatározta alkalmazkodás von kritika alá. Élmények és vágyak a lelki élet talpkövei.

Az élmények cenzúrája azonban, a realitás, nem kedvező a vágyak szenvedő hőseinek. Szükség van e kettő között valami áthidaló egyezségre, valami kompromisszumra, mely – ha csak pillanatnyilag is – túlhelyezi az egyént a valóság szomorúságán ée így létesül – mint *dr. Ferenczi Sándor* találóan fejtegeti – a *fantázia*, mely azt a kielégülést, melyet a realitás megtagadott az ösztönöktől, imaginär formában teljesíti.

3. §. A két legprimitívebb emóció, mely vágyakat kelt, mely gondolkodásra készítet: az éhség és a nemi kielégítetlenség. Az éhség primitív értelemben vett *munkára* sarkal, a nemi vágy primitív értelemben vett szerelemre: *citusra*. Nyilvánvaló tehát, hogy a kezdetleges gondolkodást három tényező fogja kialakítani: a környezet, a munka és a kezdetleges szerelmi ösztön, vágyait, képzelődését pedig ugyanezek fogják determinálni.

4. §. A környező csodás és félelmes jelenségek, – az okok és okozatok helytelen felismerése – a vallásos érzésre vezet.³ A gondolkodás érzékelhetetlen jelenségeket érzékelhetőkké képzeli, az ember érzésvilágát kivetíti saját képére teremtett fantazmagóriákra,⁴ mert csak így tud kontaktust találni, ez a kompromisszum segíti hozzá, hogy a maga tehetetlenségét könnyebben elviselje.

A másik elemi tényező: a munka. A munka nem tartozik a boldogsághoz, az édeni állapot az volna, ha a primitív embernek dolgoznia egyáltalán nem kéne. Ezért rendszer nélkül, itt-ott-néha csak annyit dolgozik, amennyit kell, inkább *játékhoz* hasonlít ez a tevékenység, mint a mi fogalmaink szerint vett munkához. Az élmények, a tapasztalatok azonban arra intik, hogy van idő, mikor a táplálkozás nehéz és a jövőről való ezen gondolkodás vezet állandóan fejlettebb kultúrához.

Véletlen események nyomán az ember (és az állat is) belátja, hogy az együttmunkálkodás célszerű. Nemcsak az egymásra gyakorolt „szimpatikus szuggesztió” (*Pikler*), a mások tevékenységének magába vetítése (introjectio), nemcsak a versengés az, ami a munkát megkönnyíti, hanem – miként Karl *Bücher* pompás könyve kifejti⁵ – a rendszerező, a szabályozó *ritmus*. A munkás feladata kettős: szellemi és testi. A testi feladat megfelelő izomerő produkálása, a szellemi: felismerni a helyes eszközöket, a *legcélszerűbb erőprodukción*. A munka intenzitása annál eredményesebb lesz, minél kevesebb *figyelmet* igényel az utóbbi, minél mechanikusabbá válik. Szükséges tehát valami egyöntetűség, szükséges, hogy minden mozdulat kezdete és vége ugyanazon időbeli és térbeli határok

³ Lásd *Rubin* László értekezését a vallások keletkezéséről és kialakulásáról. *Galilei Füzetek* 3. sz.

⁴ Isten „saját képére” teremtette az embert. Meglepően találó *inverzió* a Bibliában.

⁵ *Arbeit und Rhythmus*. IV. Ausgabe. Leipzig 1904. 21–26. 1.

között mozogjon. Ez a szabályszerűség pedig, mely a lelki felzabálás egyetlen formáját produkálja – a ritmus.

A mozdulatok szabályszerű váltakozását hangok kísérik, legyen ennek a lélegzés az oka, vagy – és ez jelentősebb – az eszköz hangzása. így primitív formában létesül az artikulátlan hangok és a primitív (zene)eszközök ritmusa, a ritmus, melynek ebben a célszerűségi voltában rejtőzik voltaképp a *művészetek* eredete, anélkül, hogy bennük megtalálhatnák azt, ami később a művészetek lényegét alkotja: a *szépet*. Művészetté válójában a ritmus akkor válik, mikor benne a szépet felleljük. Erre és a *szép* lényegére azonban később fogunk rátérni. Most elégséges az a megállapítás, hogy a ritmus a munka könnyítésére szolgált és *Bücherrel* valljuk, hogy „a ritmikus elem nem foglaltatik eredetileg sem a nyelvben, sem a zenében, kívülről jön és ama testmozgásból ered, melyet az éneknek kísérenie kell s mely nélkül egyáltalán nem fordul elő. Ezért van minden munkának, játéknak, táncnak a maga dala, primitív népeknél mindenkinek a saját éneke”. Az artikulált, de értelmetlen hangokat tudniillik idővel hangutánzó szócsoportok helyettesítik. Ritmikus sorok alakulnak, melyeknek értelmessége mind emelkedettebb, a ritmus egyesül valamivel, amit *szövegnek* nevezhetnénk. A hangutánzó szavak a munkára utaló primitív gondolatokká tömörülnek, kialakul a *dal*.

5. §. Mindidáig „művészi elemeket” nem lelünk a munkát könnyítő módszerekben. Mondottuk fentebb, hogy a művészet lényege a *szép*.⁶ A szépet sokféleképp próbálták magyarázni. Legnépszerűbb *Kant* tévedése lett, hogy „szép az, ami *érdek nélkül* tetszik”. Ennek a megállapításnak semmilyen tudományos értéke nincs.⁷ Három jelentősebb elmélet van a szép keletkezéséről és lényegéről. *Darwin* a nemi kiválogatódás kapcsán szépnek tartja azt, ami a nemi ösztönökre táplálólólag hat. *Lazarus* a pihenésben és szórakozásban látja a szép és a művészetek keletkezését. *Spencer* szerint az emberben felhasznált energiamennyiség mindig hagy bizonyos energiafelesleget, mely levezetődésre törekszik. Erre a játék szolgál, melyben a művészetek eredetét kereshetjük. Utóbbi kettő a szépre fontos definíciót különben nem ad és teóriáik a szép helyett a *hasznosság* és az *örömmérzetek* szerepével foglalkoznak.

Kétségtelen, hogy a szép örömmérzeteket nyújt, szép az, ami tetszik, de a fontos annak megállapítása, mi az, ami tetszik és erre a felelet egyedül az lehet (figyelemmel kísérve az említett három elméletet), hogy örömmérzetet kelt mindaz, ami boldogságvágyaink kielégítése felé vezet, szép az, ami vágyaink (ösztöneink) teljesülését nyújtja. Ott, ahol a realitás vágyak teljesülését megátolja, az a kompromisszum, melyet fantáziának nevezünk, megalkotja az imaginär vágy teljesülést: az „esztétikai” szépet. *A szép tehát az, amely egy, az öntudatlanban determinált vágyat teljesít.*

⁶ Nem a kifinomult kultúrember szépségideáljára gondolunk. Mint látni fogjuk a szép lénye a kultúra minden fokán, az egyéniség minden változatában ugyanaz es semmi köze nincs *Kant* meghalálkozásához a szépről.

⁷ Látni fogjuk, hogy majdnem az ellenkezője az igaz.

6. §. A ritmus maga, a melódia egymagában nem értelmes, csak a kialakult kísérő szöveg teheti azzá. Érdeklődésünket tehát ez a szöveg köti le. Az eddig végzett kutatások a primitív költészetben két témakört találnak. Egyik, az ősi, a munkára vonatkozó reflexiókkal van telítve, másik – a valószínűen későbbi keletű – az 1. §-ban említett primitív fogalmak megszemélyesített alakjait hozza és vallásos, kezdetleges mitikus elemekből áll. Szerelmi líra az ősi poézisben eddig nem került napfényre.⁸ A munka és vallásos érzés témái a legprimitívebb művészeteknek s míg egyik a munkától való irtózást és magát a munkát könnyíti s így teljesíti a boldogságvágyat, a másik, a vallásos kör, annál az erőnél fogva, melyet a *Freud-féle* terminológia introjectio-projectionak nevez, magát képzelvén az egyén, a hős és az istenség helyébe, kikről fantáziái. A vágyteljesülési folyamat itt is kézenfekvő.

7. §. önként felmerül itt az a kérdés – és későbbben is alkalmunk lesz rá még kitérni, – hogy a vallásos művészetek kialakulásának, nevezetesen annak, hogy az istenségnek való áldozásban a szép-szolgáltatásnak (a művészeteknek) oly kiváló szerep jutott, mi lehet az oka? A felelet keresetlen. A primitív ember a jelenségeket – mint tudjuk – emberi akaratoktól függőeknek képzelte el, a felsőbb és neki érzékelhetetlen hatalmak realitását csak úgy tudta felfogni, ha azokat a maga tulajdonságaival ruházta fel. A szellemek magasabbrendű emberek voltak képzeletében és ezeket másként nem is tudta volna felfogni. Mindaz tehát, ami neki örömet okozott – nyilvánvaló – örömei kelt abban is, aki olyan, mint ő. Azonosította magát a felsőbbekkel és nekik áldozta azt, ami voltaképp az ő öröme volt. Minthogy pedig a művészetek – később említendő okoknál fogva – mind jelentősebb társadalmi szerephez jutnak, – áldozati jelentőségük is emelkedik.⁹ A primitív ember a maga kielégülését, gyönyör-ámulatát kivetíti a „túlvilági hatalmakra”.

8. §. A fejlődés nagyjából most már a következő: A munkadalok apróbb leírásokkal, részletezéssel bővülnek, mithikus elemeket szívnek magukba, a szöveg lassan kibővül, mind újabb elemekkel frissül fel, majd elkopik lassan a melódia mellőle és így alakul ki a szorosabb értelemben vett költészet, a primitív epika és a líra. Az emberi tulajdonságokkal felruházott istenség helyére isteni erejű emberek állnak és az a korszak, mely a primitív államalakulás korszaka lehet, megteremti az igaz, már a szó való értelmében

⁸ E helyütt egy nevezetes megfontolással kell élnünk. A szerelem kifejezése egy absztraháló képességet feltételez, a szeretés fejlettebb lelki jelenség, melynek alapja a vulgáris nemi ösztön. Ha tehát ebben az értelemben vett „szerelmi” lírát nem találunk, semmit sem jelent. A primitív gondolkodás realitásokhoz kötött voltánál fogva, primitív fokon a szerelmi líra párosodásra való vágyat kellene, hogy kifejezzon. *Erre* való utalással azonban sehol nem találkozunk. Ennek valószínű okait kifejezni azonban messze vezetne, tán máskor még lesz alkalmunk rátérni.

Nem mond ennek ellent az az áldozati forma, mely testesonkitásból áll. Nem mintha a művészetek jelentőségét magyarázná meg, hanem azt, hogy a primitív ember gondolkodása szerint az istenség is annak örül, aminek ő. A testesonkitás kultusza a psychopathiában szadizmus-masochismus néven ismeretes perversióból ered.

vett művészetet. Ez a korszak az, mely egy győzedelmes embercsoportnak szolgálatába hajt egy másikat, ez a korszak az, melyben elnyomók és elnyomottak születnek. Ezek a primitív hősi motívumok vallásosakkal elegyedve, feltételeznek egy csoportot, melynek tetteit egy másik dicsőíteni kénytelen. Kifejlődik ebben a korban az enyém-tied, a szabad-nemszabad, csupa merőben új fogalom, megszületik az erkölcs. Kifejlődik az elnyomás és a győzelem, a szeretet és a harag, a bánat és az öröm, az erő és a tehetetlenség, az igazság és a jogtalanság eszméje, a fantázia mind erősebb lendületet nyer, a számtalan meggátolt boldogság-vágy mind több kompromisszumot gyárt, *a költészet nekilendül és ezt a lendületet az elnyomott embercsoportoknak köszönheti.* Gyulai István.

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A tőkés termelés.

Az emberi társadalmaknak, hogy szükségleteiket kielégíthessék, szükségük van arra, hogy a szükséglet kielégítésére szolgáló jószágokat termeljék, vagyis hogy azokat a föld szerves és szervetlen termékeiből előállítsák és az emberek használatára alkalmas módon átalakítsák. A legkezdetlegesebb fejlődési fokon, ahol a szükségletek még csekélyek és a fellépő hiányérzetek csillapítására szolgáló módok még nem ismeretesek, termelésről alig lehet beszélni. A természet készen nyújtja azt a keveset, amire az őskorát élő ember rászorul. De már korán fel kellett lépni azoknak a nyomasztó szükségérzeteknek, amelyek az embert arra készítették, hogy munkájával járuljon a természet önkéntes adományaihoz és felébresztették az eredményhez szükséges ismereteket. Az ember gazdálkodni kezdett. A gazdaságtörténelem feladata leírni azt az utat, amelyet az esetlen, bizonytalan járású, kezdetleges gazdálkodó megtett, amíg a gazdasági berendezés mai szédületes fokáig jutott. A maga számára gazdálkodó, a nomád vadász- és halásznép hogyan tért át a földművelésre? Hogyan keletkezett az ipar? A „zárt házigazdaság” rendszere, amelyben egy háztartás kereteiben a család összes legkülönbözőbb szükségletei kielégítést nyernek, ahol az összes szükséglett cikkek előállítatnak, miként alakul át tágabb körű, városi, piaci gazdasággá. Hogyan szerveződik ebben a korszakban az ipar, a gildék, a céhek korlátai között? A mi ismertetésünk a gazdasági életet azon mozzanatánál ragadja meg, amidőn kezdetét veszi a mai társadalmi termelés uralkodó alakzata: a tőkés termelés, a kapitalizmus.

A gyarmatpolitikai hatások alatt növekvő tőkés termelésbe forradalmi jelentőséggel köszönt be *a gép*. Egészen új perspektívákat nyit meg; kifejleszti a manufaktúrát és megteremti a gyárakat. A gép óriási munkamegtakarításaival feleslegessé tesz számos munkáskezet; de csak időleges, csak átmeneti szenvedést jelentett a munkájától megfosztott embereknek. Valójában a nagyobb produk-

tivitást, a fejlődést hozta meg, amelynek mitsem árthatott az elkeseredett néptömeg szenvedélyes kitörése, a géprombolás.

A gép halálos csapást mér a kézműiparra. Olcsóbb és gyorsabb lévén (az erre vonatkozó adatok és példák közismertek), mint a kézműipar, utóbbi csak különös körülmények között, mint szorosan vett helyi vagy fényűzési, illetőleg javításokat eszközölő ipar állja meg a helyét. Ezt a tényt nem dönti meg az sem, hogy abszolút számokban az iparágak gyarapodnak, az önálló keresők száma kétségtelenül csökken és az említett iparágak is csak hajtásai a gyári termelésnek. A kézművesek nagyrésze elszegényedik, elveszti vagy nem használhatja munkaeszközeit és beáll a gyárba, a tőke szolgálatába. Ezzel a fejlődéssel összeesik a falusi népeségnek a városokba való beözönlése, amely kezdetben politikai, hatalmi tényen, a földműves népeségnek a földtől való megfosztásán alakult. Kiválóan Angliában történik meg ez. így azután létrejön a tőkés termelés mindkét előfeltétele: nagytőke és tőkés az egyik oldalon, munkaeszköznélküli és munkaerejét áruba bocsátó munkásság a másik oldalon. Sőt az utóbbiak serege, a munkáságé, a nagy tódulás folytán a gyárakba, a női- és gyermekmunka folytán és egyéb okokból nagyobb, mint amennyit a tőkés időlegesen foglalkoztathat, így keletkezik az „ipari tartaléksereg” (Reserve-armee) szomorú serege a munkaalkalomra váróknak, készen arra, hogy a munkabérek színvonalát leszorítsa. (A legújabb amerikai törvényhozás ezt igyekszik szigorú bevándorlási tilalmakkal megakadályozni.)

A tőkés termelésben, ennek későbbi, kifejlődött korában teljesen érvényesül a spenceri törvény: a differenciálódás és integrálódás törvénye a munkamegosztás és munkaegyesítés alakjában. A munkamegosztás, amely alapján véve a tőkés termelés létrehozásában is szerepelt, a gépek tökéletesedésével bámulatos mértékben halad; egy-egy árucikk előállításához a nagyüzemek igen nagyszámú munkást használnak, akiknek mindegyike meghatározott kis rész-munkát végez. Másfelől pedig egy-egy nagyüzem a termelés legkülönbözőbb nemeit egyesíti. A tőkés termelés ezen előrehaladott fokán, az együttműködésre szervezett munkaerők és munkaeszközök óriási birodalmában, a tőke megváltoztatja eredeti természetét. Mig régebben része volt csak az egyén tevékenységének, megalapozta, kiegészítette, esetleg lehetővé tette az egyénnek személyes közreműködését a gazdasági életben: most a nagyranőtt tőke függetlenné lesz gazdájától; önmagában, vagy ha kisebb, ezer csatornán egyesülve tőketársaival, önállóságra jut. Nem beszélünk többé egyéni alakulatokról, hanem tőkeegyesületekről; a termelés súlya nem az egyéni tevékenység mértékétől, de az egyesített tőkék nagyságától és a termelésbe való helyes beállításától függ. Szemünk előtt nő félelmetes nagyhatalommá, mely előtt, mint újkori aranyborjú előtt, alázattal földrevágódnak mindazok, kik létükben tőle függenek, vagy akik testéből részt akarnak kivágni a maguk számára. (A szókép történetesen a dolog lényegét illetőleg is igaz; lásd Sombart: Die Juden im Wirtschaftsleben). Ezen

aranyborjú íme szerves éleire vergődven, már uralkodik isf és lenyelvén a meggyengült exisztenciák százezreit, a termelés legfelsőbb hatalma lett. A tőkének ilyen önállósulását szokták a tőke „személytelen” természetének tekinteni. Az ipari vállalatok részvénytársasági formája, a nagybankoknak egyre növekvő jelentősége az ipari termelésben, az óriási bankok kifejlődése, amelyek kivált Németországban az iparvállalatok túlnyomó részét kezükben tartják, „a tőkék önnállósulásának példaképei.

„Én feléje se nézek a vállalatnak – úgymond a kapitalista. Talán külföldön járok vagy másfajta munkát végzek. Egy év múlva tudtomra adják, hogy felvehetek a társaság pénztáránál 5-6-7000 koronát.” (Szabó.)

A tőkefelhalmozódás legfőbb hazájában, Amerikában, az óriási tőkék túlnyomórészt néhány milliárdos kezeiben vannak. De a tőke személytelen természetén ez nem változtat, mert a tőkék mérhetetlen volta túlsúlyra emelkedik gazdáik személyi tevékenységével szemben, helyesen szólva, determinálja birtokosaiknak elhatározásait. Másfelől az amerikai tőkék is olyképpen vannak elhelyezve, „részvények, járadékok stb. alakjában, hogy könnyen gazdát cserélhetnek, piacra dobhatók, birtokosuk személyétől, részben vagy egészen, könnyen elválaszthatók.

Sokan a tőke személytelenné válását a tőke demokratizálódásának tekintik, mert a csekély összegű részvényekből összetett nagytőkés termelésben résztvehetnek megtakarításaikkal a kisemberek is. De ez csak korlátoltan véve igaz. Európában a részvénytőkék tényleg nagyrészen számtalan kistőkés tőkéiből keletkeznek, amire ékesenszóló példa Franciaország. De a kistőkések teljesen tájékozatlanul állnak a termelés forgatagában és amellettt vagyonkáikat rendszerint ugyanegy vállalatba fektetik be: az összeomlás veszélye tehát közelebből érheti őket. A nagytőkéseknek a világpiacon értékei felőli nagyobb tájékozódottság mellett míg módjukban van elkerülni, amit az angol úgy fejez ki „to put the eggs into the same basket” és sokféle vállalatnál szereznek maguknak érdekeltséget. A tőzsde, a tőkés termelés hőmérője, piacot teremtven az ipari értékek részére, nagy mértékben elősegíti a kistőkéknek ipari vállalatokban való elhelyezését, de ugyanakkor módot ad ezeknek ruinálására, mesterségesen előidézett spekulációk, hamis híresztelések, összevásárlások stb. által, amelyeknek vége az, hogy „a nagy hal elnyeli a kis halat”.

A tőkés termelés most vázolt fejlett alakjában, amelyet Oppenheimer „hochkapitalistische Periode” néven nevez, új gazdasági alakzatokat hoz létre, amelyek hovatovább az egész ipari termelésnek uralkodó formái lesznek.

A tőkés termelés kezdeteiben a piacok kitágulásának, a közlekedés javulásának és egyéb már nagyjából leirt okoknak eredménye lévén, szükségszerűen lerontotta a termelésnek politikai, társadalmi és gazdasági korlátait és utat nyitott az erők szabad érvényesülésének. A *szabad verseny* uralma alatt, amely az állami tevékenység szempontjából a politikai életnek is dogmája lett, a

termelők versenyre kelnek egymással termékeik olcsósága tekintetében. A tőkék összpontosítása mellett is soká folyik még a szabadi verseny és az árakban lefelé való egymásra ígéretésnél a nagytőkét a nagy forgalom, kevés haszon elve mellett még lehetséges nyereség vigasztalta meg.

Hasznát látta a versenynek a fogyasztó, aki olcsóbban tudta szükségletét beszerezni és főképpen a közvetítő kereskedő, aki úgyszólván szabályozta a termelést megrendeléseivel. A szabad verseny is megteremti a termelésnek, a termelt áruk mennyiségének egy automatikus szabályozását. A tőkék átvonulnak a versenytársaktól jobban ellepett s ezért kevesebb profitot termelő iparágakból másokba, jövedelmezőbbekbe. De ez a szabályozódás felette tökéletlen; a termelés anarchiája, a tájékozódás nehézsége miatt és a tőkés termelés azon természete folytán, hogy raktárra kell termelnie, egyre nő s végül az álló tőke (hatalmas gépek, vállalati berendezések stb.) növekvő jelentősége mellett, (magas organikus összetételű tőke, Marx) igen nehéz a tőkét egyik iparágból a másikba átvinni. A szabad verseny termelési uralma alatt egyre sűrűbben áll be a túltermelés, amelyet nyomon követnek a gazdasági válságok.

A nagytőkés termelés legújabb alakulásai hadat üzennek a szabad versenynek. A vállalkozó, aki óriási gépeivel tömegtermelésre dolgozik, túlságos nagynak találja azt a kockázatot, amelyben álló tőkéjének és készárújának a szabad verseny következtében része van. A szabad verseny hátrányai a termelő részére, aki a termelés mai berendezkedése mellett kizárólag saját nyereségét törekszik fokozni – megteremtették a versenytársakkal való megegyezés gondolatát és pedig legelőször ott, ahol a verseny a legnagyobb volt. így keletkeztek a *kartellek*.

Legelőször a múlt század hetvenes éveiben látjuk felbukkanni ezeket (Liefmann: *Kartelle und Trusts*. 1910.); kezdetben nyerstermények előállítói, mint szén, vas, káli stb., kötik meg a kartell-egyezségeket. Céljuk és tartalmuk a verseny megszorítása tekintetében különböző. Megszabhatják a területet, amelyre a vállalat működését kiterjesztheti; az árakat, melyeken alul a szövetkezett vállalatok nem adhatnak el; szabályozhatják a termelés mennyiségét. Ez a három főalakzat azután létesülhet enyhébb vagy megkötöttebb alakban; lehet egyszerű korlátozása a kartellben résztvevő vállalatnak és lehet, hogy az összes kereslet, kínálat és az elért nyereség megosztatik a résztvevők között. Ebből a célból a kartellait vállalatok külön szervezetet, u. n. szindikátusokat alakítanak. A híres rajna-westfáliai szénkartell által alakított szindikátus például 87 nagy kőszénbányavállalat eladását eszközli. (Naumann: *Neudeutsche Wirtschaftspolitik*.)¹ Az egyes vállalatok mindamellert megtartják önállóságukat, mind a vezetés, mind a tulajdon tekintetében. A kartellszerződés természetesen nehézséggel jár, ha olyan cikkekről van szó, melyek világgpiacra bírván, a külföldi

¹ A magyar kartellekre vonatkozólag I. Varga Jenő: *A magyar kartellek*. 1912.

vállalatok versenye veszélyezteti a fogyasztók rovására történt megállapodásokat.

A nagytőkéseknek azonban politikai hatalmuk is van; az állami gépezet kezeikben lévén, megteremtik a védővámok intézményét, amelyek a vámtétel összegével megdrágítván a külföldi árukat, kizárják azok versenyét a belföldi piacról. Így a verseny csak a belföldi termelők között fejlődik ki. Most azután a védővámok már kifejlesztett rendszere kitűnően beleillik a kartellegezségek programjába; a külföldi védővámok a külföldet távoltartván, elegendő, ha a belföldi termelők nagyobb része (mondjuk: háromnegyedrésze) a kartellhez csatlakozik. De a védvám nemcsak előmozdítja, de gyakran megteremti a kartellt; egyenesen csábítja a belföldi termelőket, hogy a fogyasztók kiaknázására egyesüljenek. De az is igaz, hogy védvám nélkül, vagy annak ellenére is, idegen államok hasonló iparvállalatai között is egyre jobban növekszik a hajlandóság kartellszerződések kötésére, hogy utóbbiak egyre átfogóbbak, széleskörűek és egész világrészre kihatóak lesznek. A tőke nemzetközisége ebben a tényben talán a legélesebben domborodik ki.

A nyersterményekre vonatkozó kartellek azután sokszor kényszerűségből teremtik meg azon iparágak kartelljét, amelyek a nyerstermények feldolgozásával foglalkoznak. Ezeket már sújtják a felémelt kartellárak és ezért az egymás közötti verseny nehezebb lett közöttük: menekülnek a kartell gondolatához, mint megmentőjükhöz.

A közvetítő kereskedelem régi képe egészen megváltozik. A kereskedő csak meghatározott árban, sőt rendszerint csak a neki kiosztott termelőtől szerezheti be áruját. Végző elemzésben tehát nem más, mint egyszerű alkalmazottja a termelőnek, aki bizonyos – gyakran előre megszabott – nyereség mellett kiszolgáltatja az árukat a fogyasztónak. Itt már nincs módja a kereskedőnek, hogy a konjunktúrákat kihasználja, kedvező feltételek mellett előre ellássa magát stb. Ha tehát a statisztika Németországban a kereskedőknek és eként az önálló keresőknek nagy létszámemelkedését tünteti fel az utolsó évtizedekben, az csak ebben a megszorított, kisebb jelentőségű minőségben értendő. A kartellek és trösztök továbbá egyre tökéletesedő berendezéseik folytán sok esetben közvetlenül látják el fogyasztóikat (Vacuum Oil Company).

A fejlődés következő állomása elvezet azután a *trösztökhöz*, a vállalatoknak Amerikában uralkodó alakzatához, amelyben az egyes tagok önállóságukat elveszítvén, a vállalat egyetlen óriási üzem tulajdonává lesz, egységes központi vezetés mellett. Ezek a vállalatkolosszusok azután mindenfelé elérő csápjaikkal megragadják a kisebb versenyzőket és a gazdaságtörténelemben szinte példátlan szövvényekkel, csellel vagy erőszakkal letörik őket és beolvadásra készítetik vagy megsemmisítik. (Érdekes eseteket 1. Liefmann id. m.; Vandervelde: A kollektivizmus és az ipar evolúciója 49. és köv. o.) Nagy hatalmukkal magukhoz ragadják a politikai gépezetet; meg-

vesztegetik a szenátust és a közigazgatást és napjaink tanúi annak a gigászi, de meddő küzdelemnek, amelyet a mindenható trösztök uralma ellen oly kevés eredménnyel folytatnak a fogyasztók, a néptömeg képviselői.

A termelésnek ezen egyre növekedő központosítása alapján, megváltoztatja a munkaviszonyokat is.

Bár a folyton fejlődő gépek az emberi munkaerőt nagy mértékben nélkülözhetővé teszik (Németországban a gőzgép körülbelül 60 millió ember munkáját végzi), mégis a termelés növekedő produktivitása és a nagy termelési központok egyre nagyobb tömegű munkáskezet foglalkoztatnak. A népesség elproletarizálódása, amelyről már megemlékeztünk, fokozott mértékben halad; az önálló existenciák száma egyre csökken. Ha a munkások és munkáltatók táborában seregszemet tartunk, megdöbbenhet a munkásság létszámának óriási növekedése. Európában ma 7 millió munkáltatóval 50 millió munkás áll szemben. Ez az óriási tábor, amely munkaeszközök hiányában piacra kényszerül vinni munkaerőjét, küzd a munkabérek felemeléséért, munkaideje leszállításáért és általában az emberhez méltó létezésért, fellendülő és aláhanyatló viszonyok, kedvező körülmények és válságok, munkanélküliség és bérharcok közepette. Itt-ott az államhatalom egy-egy darabját magához ragadja és sikerül egy-egy morzsát elvonnia a tőkés terített asztaláról, ezek a szociális törvények. Napjaink történetének legizgatóbb fejezeteit a munka és tőke ez a harca képezi, amelynek végső soron, amint ezt Szabó Ervin helyesen megállapítja, a gyárban, a gyár falai között kell eldőlnie.

Ennek a harcnak egyes mozzanatait, épp úgy, mint az államnak a tőkés termeléshez való viszonya, nem férnek el ezen ismertetés kereteiben. Azok a lelki hatások, amelyek a tőkés termelés mai állapotában élő embert átalakítják, a tőkés termelés által kifejlesztett társadalmi és erkölcsi értékítéletek és ideológiák; irodalom és művészet és általában a termelési renden felépülő társadalmi berendezkedések leírása szintén nem képezhetette ezen cikk feladatát. A fentebbiekben csak magukat a termelési alakzatokat vázoltuk nagy vonásokban. Akik a társadalom és a gazdálkodás jövő átalakulásaival foglalkoznak, felvetik a nagy kérdést: mi következik azután? Ha a tőkék koncentrációja eléri legmagasabb fokát és a termelés néhány nagyüzem kezében összpontosul? A tőke ekkor saját hüvelyében megreped; így hangzik Marx szellemes formulája; a tőkének ezen maximális feszültsége létre fogja hozni annak szétpattanását és bekövetkezik a termelés társadalmosítása. Mások a szociálissá alakult államtól várják a szabadulást s az átvezető utat a kommunizmus birodalmába. A földreformerek a föld felszabadításától várják nemcsak a földművelésnek, de az ipar termelési és munkaviszonyainak átalakulását is. Mi Magyarországon még a korai kapitalizmus korszakát éljük és a nyugati államok által már megtett út a termelés rendjében még előttünk áll. De a fejlődés rohamosan halad és kíváncsian várhatjuk, mit hoz a közeli jövő?

Halasi Béla.

A kapitalizmus erkölcstanához.

Angliának legdúsabban fizető gyarmata India; az a sok millió, amelyet kormányzására és fékentartására fordít, busásan visszatérni a profitban, amelylyel ez a nyeresterményekben és ércekben dús nagy tartomány gyarapítja az angol zsebeket. A sok nyerestermények egyike az ópium: erről és ennek kapcsán a kapitalizmus erkölceiről lesz szó e kis krónikában. Az ópium kábító, édes mámorokba és boldog Nirvánába szenderítő fűszer. Ilyennek mondják a költők és némely filozófusok, akik a nyomor, ságos élet egyedüli orvosságául a gondolkozás nélkül való, rózsaszínű mámort hirdetik. De már Szunjatszen, ez a bámulatos kínai hős, aki nemzetének regenerálását tűzte lá életcélul, azt mondja az ópiumról, hogy ez a fűszer rosszabb, károsabb és több embert küld a poklok kapujához, mint bármiféle háború és dögvész. Szunjatszennek igaza van: Kínában az emberek erejét és egészségét minden háborúnál és pestisnél jobban fogyasztja ezen ördögi kábítószer; súlyosabb nemzeti csapást nem képzelhetünk, ha a polgárok fenmaradását az állami élet tényezőjének tekintjük. A kínai uralkodók és kormányzók küzdenek is e drága mérge ellen, főként mióta egyik uralkodónak három fiát szállította egymásután a túlsó parira, a másvilágra. De Anglia, amely gyarmatának, Hátsó Indiának ópiumtermékét másutt elhelyezni nem tudja, sőt gyarmatosai testi erejének megóvása végett (hiszen neki dolgoznak 1) egyenesen megtiltja éppen az indiaiaknak — az ópium termelőinek is — az ópium fogyasztását, minden alkalommal megakadályozza a bölcs és népét katasztrófától féltő kínai gondoskodást. Fenyegetésekkel, flottával, hitelmegvonással és a kor minden eszközével küzd a kínai kormányzat ópiumellenes törekvései ellen. Jellemző, hogy ugyanazon államszerződés, amely 40 év előtt a kereszténység terjesztésének adott szabadlevelet, biztosítja a zavartalan ópium-behozatali jogot is. Azóta minden egyes államszerződésben megpróbálják a kínaiak ezt a jogot megszükiteni, de csak kevés eredménnyel. Most végre, a köztársaság megszületése után, erélyes lépésre szánták el magukat a kínaiak: egyszerűen feltartóztatják a határra érkező ópiumküldeményeket és nem engedik az ország belsejébe. AH a harc; az angolok sarkukra állnak, fenyegetőznek, de ezidő szerint Kína még hajthatatlan, végleg szakítani akar a nemzeti átokkal.

Nem tudhatjuk, hogy fog végződni az összeütközés? Lehet, hogy ezúttal az „erkölcs” győzedelmeskedik és az emberek jobb belátása és felelősségfolytán kiszorul majd az ópium Kínából. De mint adalék a kapitalizmus lélektanához, jellemző ez az ópiumeset.

(H.)

Az ó-testamentomi kinyilatkoztatás határozottan filozemita. Az új-testamentomi kinyilatkoztatásnak meg egyenesen szocialista íze van. Az egyháznak ezek a túlvilági tapintatlanságok sok kellemetlenséget okoztak és elhatározta, hogy e megbízhatatlan körökből ezentúl semmiféle nyilatkozatot sem közöl.

p. k.

A SZABADGONDOLAT

1911. évfolyamát az 1. szám nélkül (6 szám)

1 K

1912. évfolyamát pedig az 1. és 3. szám nélkül (10 szám)

2 K

kedvezményes áron küldi meg

a kiadóhivatal

SZEMLE.

Közvélemény, panama és választójog.

Az utolsó esztendők fáradhatlan agitációja az általános, egyenlő, titkos választójog mellett felsorakoztatta a demokrácia minden számbavehető tényezőjét. Hogy a közvélemény e kérdésben mennyire kialakult, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem volt az országban egyetlen számbajövő testület, mely nyilvánosan állást mert volna foglalni Tisza választójogi javaslata mellett, ellenben gyárosok, iparosok, lateinerek, kereskedők, munkások egyesületei, körei, gyűléseinek szájai egyértelműleg szembehelyezkedtek a javaslat jogfosztó törekvéseivel. A közvélemény előtt e javaslat megbukott abban a percben, mikor napvilágot látott. Ez azonban nem zavarta a Tisza terrorizmusa alatt álló munkapártot törvényalkotó munkájában. Lukács László miniszterelnök kiadta a bátorító jelszót, hogy „mi a közvéleménnyel nem törődünk”, Joggal mondhatta ezt, mert a kormányzó pártnak igazán semmi köze a közvéleményhez s a közvéleményt alkotó dolgozó osztályokhoz. A közvélemény Lukácsot nem tartja tisztességes embernek, de a többségi párt azért támogatja. A közvélemény ma úgy tekint a munkapártra, mint bíró a vádlottra, de azért a vádlottaknak ez a törvényhozása zárt ajtók mögött tárgyalja az ország egész jövő fejlődésére, életére kiható javaslatot. Fejtetőre állított ebben az országban mindent, hol a vádlottak e parlamentje, a sőtolvajoknak ez éjjeli menedékhelye mondja meg, hogy kinek van választási joga, hogy ki érett, ki nem érett arra, hogy az ország javai e nagy fosztogatóinak körmére nézzen, a közügyek intézésében részt vegyen. Az a parlament, mely az állam kasszájából ellopott millióknak köszöni többségét, valóban joggal nézi le a közvéleményt. A gonosztevők társasága sohasem kérdi, mint vélekednek róluk a becsületes emberek. Aki egész osztályokat készül megrabolni jogaitól, az nem törődik véle, mit mondanak a kiosztottak, megrablottak eljárásáról. A szervezett munkásság hetek óta készíti elő a tömegsztrájkot. Mi azt hisszük, hogy annak a közvéleménynek nyomása, melylyel annyira nem törődik Lukács és Tisza, mégis elég erős lesz ahhoz, hogy őket kiemelje a hatalomból, mielőtt erre az utolsó leszámolásra kerülne a sor. A Lukács-kormánynak meg kellett buknia, mert az általa lenézett közvélemény szaglószervei nem bírták ki ama panamák penetráns illatát, mely a Lukács-Décsy-per aktáiból áradt szerte-széjjel. Ez a bűz méltó temetője Tisza István választójogának is. Valóban nem kívánhattunk volna neki szebb temetést.

Új pártalakulást

sürget Andrassy Gyula gróf. Ő a közjogi jelszavak kiküszöbölését attól várja, hogy a közjogi ellenzék törli programjából a personal uniót. A függetlenségi pártok e harakirije nem oldaná meg a kérdéseket. Nézetünk szerint az ily módon cserbenhagyott s közjogi jelszavakban felnevelt vidéki közönség jelentős része elkeseredésében a köztársasági párthoz csatlakoznék. Aki a közjogi kérdéseket szociális és gazdasági kérdésekkel kívánja helyettesíteni, az jobban cselekszik, ha az igazi demokratikus reformért, az általános, egyenlő, titkos választójogért száll sorompóba. Andrassy Gyula tudomá-

az
:rt

szeretne szállítani a közjogi partokat. Ő közjogi konzervatívizmust konzervált; mersekelt, a grófok ízléséhez s igényeihez idomított demokráciával akar felfelé szervizolni. Pozitív programja nincs. Negatív programja lenyesni a függetlenségi radikalizmus oroszlán-körmeit s ezzel diszkreditálni azt a radikális-demokratikus programot is, melyet

eddig képviselt. Ez az új pártalakulási törekvés mindenestre csendes bevallása annak, hogy a régi keretek recsegnek-roponnak s nagy átalakulások küszöbén a konzervatívok új hajlékban akarják biztosítani maguknak azt, ami a néppel szemben mindig legbiztosabb eszközük volt – a dinasztia szimpátiáján keresztül –: a hatalmat. Az újabb idők tanúságai megmutatták, hogy azok a pártok, melyek hatalmukat a nép ellen gyakorolják, idő előtt mennek tönkre. Andrásy Gyula jobban tenné tehát, ha az ellenzék választójogi minimumát nyíltan magáévá tenné, mintsem a nyílt elvfeledásra való rábírással akarja diszkreditálni azokat, akik a demokrácia ügyének az utolsó évek küzdelmeiben oly megbecsülhetetlen szolgálatokat tettek.

A vallás-erkölcsös társadalom és az –Alkotmány.

„*Komolyság hiánya* az életre való előkészületnél, *kitartás hiánya* a küzdelemben, *értelemzavar* a barát és ellenség megbírálásában, *álszemérem* a feladatok vállalásának *fegyelmezetlenség* és kishitűség az ellenséggel szemben, *igazságtalanság* a barát és ellenség megbírálásában s végül a legfőbb s szinte katasztrofális jellegű baj: a legvégtetesebb bizalmatlanság és összetartás hiánya – otthon.” Mindez a keresztyénkatolikus vallás-erkölcsei társadalom baja, mint azt az „Alkotmány” február 8-án megírta. Komolyság hiánya, álszemérem, igazságtalanság, értelemzavar és a többi. Ilyen az a társadalom az „Alkotmány” szemében, melyet ideálisnak lát és hirdet. Ezt eredményezi a vallás-erkölcs és a sok imádság az „Alkotmány” saját bevallása szerint. Hogy ezek után ugyanebben a cikkben miért zokog egy keresztyén főpolgármester után és miért siratja a hazát Heltai Ferenc zsidó volta miatt (notabene: Heltai hosszú évek óta felekezetenélküli), nem egészen érthető. Egyébiránt is az az impressziónk, hogy az „Alkotmány” fenti megállapításai főként és elsősorban önmagára vonatkoznak. Komolyság hiánya, igazságtalanság, értelemzavar . . .

A németek csak az istentől félnek ...

A nyárspolgári emésztést a legintenzívebben előmozdító, szívderítő, gyönyörű eseményeket – úgy látszik – mégis csak a német közélet találja elénk. Gondoskodik erről többek között a németek nagyszerű császára is, aki azt hívén, hogy mindenhez ért, mindenhez hozzászól és mindenről vélekedik. Így azután a maga–kedves közép-szerűségében, csókolnivalóan kezdetleges tájékozatlanságában és rövideszűségében nagyszerűen ráhibáz mindarra, ami a hozzája, hasonló kaliberű egyéniségek szívének buját eloszlatja és a vele egyszintű elmék megbolygatott egyensúlyát helyreállítja. Most is szükségesnek látta, hogy egy ünnepi beszédben a porosz nép vallásos érzésének érdekében szálljon síkra. De a valamelyest intelligensebb és műveltebb újság-olvasó nem olvashatta temperamentuma szerint boszúság vagy felháborodás nélkül ezt a kispolgári egyszerű és bődületesen korlátolt elmeszüleményt, mert bármilyen véleménynyel legyünk is a monarchikus államformáról és az államfőkről, mindaz, amit ma egy uralkodó a nyilvánosság előtt elmond, nem kis súlylyal esik a latba és nagy hatással van sok-sok ember gondolataira és cselekvéseire. Mindenképpen felháborító tehát, hogy a nagy német nemzetnek, amelynek fiai annyiszor kiténtették magukat az emberi kultúra szolgálatában, az első embere olyan nevenséges nyilatkozatokat engedélyez magának, amelyek szerint a nagy, lélekfelemelő korszak magvát abban kell keresni (a rossz stílusért nem a császárt, hanem a könyomatos tudósító fordítóját kell felelőssé tenni), hogy a. porosz nép megtalálta erkölcsös felfogását, amely a valláson alapul, más szavakkal: ismét megtalálta istenbe vetett hitét . . . Röviddel a nagy király halála után elvesztette a porosz nép ezt a hitét. Külföldi

szokások honosodtak meg és mikor 1806-ban elérkezett a nagy teherpróba, olyan összeomlás állott be, amilyent a világ alig látott valaha. Emberi művelet ez? Isten ítél így és ugyancsak isten műve volt később a nagy nemzet újjászületése . . . . Egy elnyomott, szétdarabolt nép istenbe vetett hittel sikra szállott szabadságáért és mindent szétszórt maga előtt. . . . Csodás módon, amilyen még sohasem fordult elő . . . . A múltnak e tényei bizonyítják, hogy isten velünk volt és velünk van . . . . Végül megismételte a császár a nagy kancellár világhírű mondását: mi németek csak az istentől félünk és senki mástól a világon. És nem vette észre, hogy ez a mondás, amely a német egység megteremtőjének szájából és az ő idejében az erejére és alkotásaira jogosan büszke alkotó nagyság tiszteletreméltó hitének monumentális megnyilatkozása volt, a kicsinyes, mindenben kanál és mindenütt jelenlevő és kellemetlenkedő uszító császár ajkáról mily megkopottan, mily erőtlően és az érvekkel küzdeni nem tudó mérges tehetségtelenség komikus hatásával hangzott el.

Értjük és semmi csodálnivalót nem látunk azon, hogy a császár a vallástalanság ellen küzd. A kiváltságosaknak és így a császároknak is szükségük van a vallásra és nagyon kellemetlen nekik a vallástalanság és minden, ami azzal együtt jár. De a császár a neki antipatikus modern jelenségek és törekvések ellen csak a legrozsdásabb mordályokat tudja szembeszegezni. Ez bizonyosan hasznos e törekvésekre nézve, de semmiképpen sem alkalmas a császári presztizs emelésére. Több megértés vagy egyszerűen kevesebb harciasság és kisebb böbeszédűség jobban illenék a császárhoz és a harcot rábizhatná fegyverhordozóira, akik közül a közepes fiuk is különb legények a csatában Ófelségénél. (sz.)

Emlékezzünk régiekről.

A középkorai tantervhez fűzött miniszteri utasításokban azt olvasom a történelemtanítás céljáról és jelentőségéről írt fejezetben:¹ „Azok a nagy eszmék, erkölcsi érdekek, hatalmi és művelődési törekvések, vallási és társadalmi intézmények foglalkoztatják tehát elsősorban (L. i. a történelem tanítását), amelyek egész korokra kihatottak és a történelmi fejlődésnek megannyi mértföldmutatói. Az iskola feladataihoz alkalmazkodván a tanítás, a népek és országok emelkedésére nagyobb súlyt helyez, mint hanyatlásukra; az erők kibontakozása, hatása és alkotó érvényesülése jobban érdeklí, mint a nyomokba járó romok.”

Az új Magyarország felépítésén dolgozó szorgalmas és tehetséges napszámosok egyikénél, Táncsics Mihálynál olvasom a következő sorokat: *

„Azt is mondják: adjunk jogokat a népnek. Mekkora csalódás! Miként adhatna a kicsiny rész az egésznek, a temérdek sokaságnak jogokat? *Hiszen a sokaság joga meg'oan, mihelyt használni tudja és élni akar tele!*”

„Azt mondják: fogadjuk be a népet az alkotmány sáncaiba. Mily roppant csalódás! Mintha bizony a kicsiny rész fogadhatná be nyomorult árkai közé a sok millióból álló népet? Hiszen azon kis árkok közül magát a nemességet, az elpuhult arisztokratákat bárki könnyen kiugrathatja, mihelyt elszánt akarata van. Micsoda beszéd ez? Hogyan térne a kis csapat ember számára hányt árok közé az egész nép? . . .”

„Országgyűlésnek azért kell tartatnia, hogy ott a közjóit előmozdítására intézkedések tétessenek. De ilyet csak nemzet tehet; *nálunk pedig nemzet nincs. Ez ország népe 14 millió. Képtelenség nélkül nem mondhatni, hogy a körülbelül 800.000 adómentes teszt a nemzetet, a többi 13,200.000 pedig semmi; ellenben megint képtelenség nélkül azt sem*

¹ Utasítás a gimnáziumi tantervhez. 1903, 10 1.

² Táncsics Mihály: Nép szava, isten szava. II. kiad., Budapest, 1873, 12 s k. k.

állíthatni, hogy a 13,200.000-ból álló szolganép teszi a nemzetet, holott a törvényhozáshoz egy hangja sincs, hanem csak várja, mit neki parancsolnak, mit rendszabásul elébe adnak, hogy szorosán ahhoz tartsa magát.”

Diák koromban sohse tudtam felfogni, hogy a márciusi napok főhősének s az utána következő hosszú küzdelmek egyik nevezetesebb vezérlő férfiának szimpatikus alakja miért csúszik el a történelemtanárok magyarázatában. Most már értem. Aki ilyen témáról ilyen hangon tud és mer írni, az lehet jó magyar, jó újságíró kiváló agitátor, tevékeny politikus, de magyar ifjúság elé állítható ideál nem lehet.

MOZGALOM.

A Szabadgondolkodók Országos Egyesülete

leányok számára szemináriumszerű előadásorozatot szervezett, melynek első részében iparkodott egyrészt a szociológiai előítéleteket a történelmi materializmus alapján, másrészt pedig az antropocentrikus és geocentrikus világnézeteket az új kozmikus elméletek és a leszámazástan segítségével lerombolni.

Az előadásorozat második részének ezzel szemben az a célja, hogy az első részben lerombolt nyárspolgár-világnézetek helyett egy új, természettudományosan megalapozott, szabadgondolkodó világnézetet építsen fel, mely alapköveit Mach Ernő filozófiai rendszerében találja, pillérei pedig a biológia és a szociológia pozitív megismerései. Ennek keretében dr. *Loránd Jenő* két előadást tartott „Energetikai világnézet” címen, Mach Ernő filozófiáját pedig három előadásban ismertette; *Strophantin* és dr. *Surányi* a biológia ismeretelméleti vonatkozásairól tartottak egy-egy előadást, dr. *Varró István* a vallásról, dr. *Guttman Lajos* pedig a család szociológiájáról adtak elő. Végül dr. *Halasi Béla* a most aktuális politika pszichológiáját ismertette.

Galilei Kör.

A *Galilei Kör* február havi működését különösen a szemináriumi munkásság jellemzi. Négy szemináriumra folyt e hónapban a Körnek. Az elemi természettudományi szeminárium *Czukor Károly* vezetésében, amelynek keretében e hónapban a fizikai részt bonyolították le, az éter és a relativitás elvéről, a fény természetéről, a fény és elektromágneses jelenségek közötti analógiákról, a Michelson-féle kísérletről, a tér és az idő relativitásáról és az új mechanikáról szóló előadásokban. A könyvismertető szemináriumban *Németh Andor* ismertette Otto Rank: *Der Künstler* című munkáját. Ebben a hónapban indult meg a bölcsészszakosztály által rendezett szociálpedagógiai szeminárium, amelynek első előadását Dr. *Varró István* tartotta szabadoktatási problémák címen. Amint már három év óta minden évben, úgy ez idén is szükségesnek tartotta a Kör Mach alapvető ismeretelméleti filozófiáját tagjaival szeminárium keretében ismertetni. A szemináriumban, amelyet Dr. *Loránd Jenő* vezetett, Machnak Az érzékek elemzése című munkáját olvasták a tagok. A bölcsészszakosztály két előadást rendezett e hó folyamán és pedig február hó 8-án *Babits Mihály* a modern metafizikáról és Dr. *Harnik Jenő* e hó 27-én Goethe: die Wahlverwandschaften című regényének pszichoanalitikai elemzéséről. A jogi szakosztály rendezésében Dr. *Balogh N. Imre* tartott igen nagyszerű előadást az egyesülési és gyülekezési jogról. Három nagyobb előadása volt még a Körnek február hó folyamán, kettő ezek közül azokkal az aktuális kérdésekkel függött össze, amelyek a magyar társadalmat leginkább érintették, Dr. *Kadosa Marcel* tartott előadást a tömegsztrájkokról, mint politikai delictumról

és Dr. Kosa Miklós a pénzválságról, a harmadik, amelyet Dr. Batch Imre tartott meg községi szocializmus címen, bevezetőjeképen szolgál annak az előadássorozatnak, amely a közgazdaságtan egyes ágainak ismertetését tűzi ki feladatául.

Tartott a Kör ezenkívül még egy tagértekezletet, amelyen a tömegsztrájkban való részvétel és a munkásgyermek elhelyezésének módozatait beszéltek meg.

Olvasóink figyelmébe!

Aki könyveket és folyóiratokat a Szabadgondolat útján vásárol, mozgalmunkat anyagilag erősíti.

Lapunk kiadóhivatala ugyanolyan feltételek mellett, ugyanolyan gyorsan szállít könyveket és folyóiratokat, mint bármely könyvkereskedés. Postai vagy telefonmegrendelésre utánvétellel, a pénz és a portó előleges beküldésére bérmentve szállít. 10 K-nál nagyobb rendelésnél portót nem számítunk.

Külön is felhívjuk olvasóink figyelmét Domokos László „*A magyar imperializmus*” című értékes és alapos könyvére (L. Szabadgondolat II. évf. 12. szám), melynek árusításából befolyó egész jövedelmet mozgalmunk céljaira ajánlotta fel a szerző s melyet 3 korona bolti ár helyett 60 fillér kedvezményes áron bocsáthatunk olvasóink rendelkezésére.

A kiadóhivatal.

A Budapest-lipótvárosi Takarékpénztár

e hó 11-én tartotta dr. báró Láng Lajos v. b. t. t. elnöklete alatt XVII. rendes közgyűlését. A megjelent részvényesek meglepedéssel vették tudomásul, hogy az intézetet az elmúlt válságos év dacára veszteség alig érte s hogy a kedvezőtlen viszonyok dacára működése eredményes volt. A közgyűlés elhatározta, hogy a 656.235 korona 98 fillért kitevő tiszta nyereségből az alapszabályszerű levonások után 75.000 K-át a tartalékalap javadalmazására (a múlt évben 60.000 koronát), 480.000 korona az esedékes szelvénynek 12 koronával való beváltására fordítanak s 20.091 korona 91 fillért a jövő év javára visznek át. Ezután a turnus szerint kilépő igazgatósági tagokat, valamint a felügyelő bizottság és választmány tagjait egyhangúlag ismét megválasztották. Dr. Német Antal részvényes indítványára az igazgatóságnak, Schwartz Izidor vezérigazgatónak és a tisztviselőknek eredményes működésükért a közgyűlés egyhangúlag köszönetet szavazott.